

บทที่ ๔

การสร้างอารมณ์สะท้อนใจกับความตายของตัวละครเอก

อารมณ์สะท้อนใจ หมายถึง อารมณ์ที่รู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์เมื่อมีสิ่งต่าง ๆ มากกระทบใจ ดังที่ เสฐียรโกเศศ อธิบายไว้ดังนี้

“คนเราเมื่อมีอะไรมากระทบใจ ก็ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ สิ่งที่มากระทบใจคือ รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ซึ่งในพุทธศาสนาเรียกว่า อารมณ์ แปลว่า เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ส่วนความรู้สึกซึ่งทำให้เกิดอารมณ์สุขหรือทุกข์ ภาษาอังกฤษเรียกว่า emotion แปลว่า อารมณ์สะท้อนใจ หรือความสะท้อนใจ อันเกิดขึ้นจากมีสิ่งใดมากระทบใจกระทำให้อารมณ์ดีหรืออารมณ์เสีย ไปชั่วขณะหนึ่ง อารมณ์สะท้อนใจนี้แหละ ที่เป็นตัวการให้เกิดศิลปะซึ่งมีทั้งที่ดีและไม่ดี และที่เป็นกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว”

การพลัดพรากจากกันเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจ ไม่ว่าจะเป็นการพลัดพรากกันขณะยังมีชีวิตอยู่หรือการพลัดพรากจากกันในลักษณะที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตายจากไปก็ตาม เมื่อเกิดการพลัดพรากดังกล่าวขึ้นมา ผู้ได้รับผลกระทบก็มักคร่ำครวญด้วยความเศร้าโศกเสียใจ

ในบทนี้ ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงลักษณะการสร้างอารมณ์สะท้อนใจที่เกิดจากความตายของตัวละครเอกในกลุ่มวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกทั้ง ๔ เรื่องว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร คล้ายคลึงหรือแตกต่างจากขนบการสร้างอารมณ์สะท้อนใจที่เกิดจากการพลัดพรากในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ อย่างไร ในบทนี้ผู้วิจัยจึงแบ่งหัวข้อการศึกษาเป็น ๒ หัวข้อดังต่อไปนี้

๕.๑ การสร้างอารมณ์สะท้อนใจจากการพลัดพรากจากกันในวรรณคดีไทยทั่วไป

๕.๒ การสร้างอารมณ์สะท้อนใจจากความตายในวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก

๕.๓ เปรียบเทียบลักษณะการสร้างอารมณ์สะท้อนใจในวรรณคดีไทยทั่วไปและวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก

ซึ่งมีรายละเอียดการศึกษาดังนี้

* อุนนทานราชธน, พระยา. การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์. (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๗), หน้า

๔.๑ การสร้างอารมณ์สะท้อนใจจากการพลัดพรากจากกันในวรรณคดีไทยทั่วไป

จากการศึกษาวรรณคดีไทยพบว่านอกจากมีวรรณคดีประเภทนิราศที่พรรณนาความเศร้าโศกเสียใจอันเนื่องมาจากการที่ภริยาต้องพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักแล้ว ในวรรณคดีประเภทอื่นก็มักมีบทพรรณนาความโศกเศร้าของตัวละครเมื่อต้องพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักด้วยเช่นกัน วรรณคดีดังกล่าวจะเน้นที่อารมณ์เศร้าโศก กระทั่งมีลีลาหรือท่วงทำนองในการประพันธ์ที่เด่นชัดในการแสดงอาการคร่ำครวญทวนให้ ที่เรียกว่า สัลลาปังคพิสัย ซึ่งเป็นหนึ่งใน ๔ แบบของลีลาการประพันธ์ไทย (ได้แก่ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธาทัง และสัลลาปังคพิสัย) และเป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ตามขนบวรรณคดีไทยโดยทั่วไปจะไม่นิยมการจบด้วยความตายของตัวละครเอก แต่ในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ก็มักจะแทรกบทคร่ำครวญพรรณนาความโศกเศร้าอาดูรเมื่อตัวละครพลัดพรากจากกันอยู่เสมอ และลีลาพรรณนาแบบสัลลาปังคพิสัยดังกล่าวนี้ อาจนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างอารมณ์สะท้อนใจให้กับผู้เสพรวรรณคดีส่วนใหญ่ ในที่นี้จึงจะแบ่งการศึกษาลักษณะของวรรณคดีที่มีการพรรณนาและคร่ำครวญถึงอารมณ์สะท้อนใจที่เกิดจากการพลัดพรากจากกันออกเป็น ๒ หัวข้อ ได้แก่

- ก. การสร้างอารมณ์สะท้อนใจในวรรณคดีประเภทนิราศและวรรณคดีที่ตัวละครต้องพลัดพรากจากกัน
- ข. การสร้างอารมณ์สะท้อนใจจากวรรณคดีไทยที่ปรากฏว่าตัวละครเอกตายซึ่งภายหลังจะมีผู้มาชุบชีวิตให้ฟื้นขึ้นมา หรือตัวละครเอกสลับไปและถูกเข้าใจว่าตาย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ก. การสร้างอารมณ์สะท้อนใจในวรรณคดีประเภทนิราศและวรรณคดีที่ตัวละครต้องพลัดพรากจากกัน

วรรณคดีประเภทนิราศเป็นวรรณคดีกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะเด่นที่การพรรณนาอารมณ์เศร้าโศกซึ่งเกิดจากการพลัดพรากจากกัน กวีแสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึก ความรัก ความอาลัยของบุคคลที่ต้องพลัดพรากจากผู้เป็นที่รัก เนื่องจากจะต้องเดินทางไปยังสถานที่อื่น ทำให้ไม่แน่ใจว่าจะมีโอกาสได้พบหน้ากันอีกหรือไม่ เมื่อพบเห็นสิ่งใดในระหว่างการเดินทาง ก็นำมาเปรียบเทียบกับกิริยาอาการหรือการกระทำที่ตนเคยกระทำร่วมกับคนรักโดยนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งต่าง ๆ ที่ตัวเองพบระหว่างทาง ดังตัวอย่างการพรรณนาการพลัดพรากในวรรณคดีประเภทนิราศ เช่น ตอนหนึ่งจากนิราศพระบาทของสุนทรภู่ ดังนี้

ถึงบางพลัดยั้งอนันตนาถจิต
ที่พลัดนางร้างรักมาแรมไกล

นั่งพินิจนึกน่าน้ำตาไหล
ประเดี๋ยวใจพบบางริมทางจร

ถึงบางชื่อชื่อบางนี้สุจริต	เหมือนชื่อจิตที่พิตรจางสมร
มิตรจิตขอให้มิตรใจจร	ใจสมรขอให้ชื่อเหมือนชื่อบาง
ถึงบางช่อนเหมือนเขาช่อนสมรที่	ช่อนไฉน่ดอกกระมังเห็นกว้างขวาง
เจ้าเยี่ยมหน้าออกมาหาพี่น้องนาง	จะลาร้างแรมไกลเจ้าไปแล้ว
ถึงน้ำวนชลสายที่ท้ายย่าน	เขาเรียกบ้านวัดโบสถ์ตลาดแก้ว
จะเหลียวกลับลับวังมาลิบแล้ว	พี่ลับแก้วกลับบ้านมาย่านบาง
พฤษชาสวนล้วนได้ฤดูดอก	ตระหง่านอกกรมกระแสดแลสล้าง
กล้วยระกำอำพาพฤษชาปราง	ต้องน้ำค้างซอซุ่มเป็นพุ่มพวง
เห็นจันทร์สุกลูกเหลืองตลบกลืน	แมงภูบินร่อนร้องประคองหวง
พฤษชาพ้องต้องนามกานดาดวง	พี่ยลพวงผลจันทร์ให้หวั่นใจ
แมงภูเขยเหมือนพี่เคยประคองซิด	นึ่งพินิจนิกหน้าน้ำตาไหล
เห็นรักร่วงผลิลัดสลัดใบ	เหมือนรักใจขวัญเมืองที่เคื่องเรา
พี่เวียนเดือนเหมือนอย่างน้ำค้างย้อย	ให้แซมซ้อยซ้อซอเช่นกอกเก่า
ไฉ่รักตันหรือมาตองกับสองเรา	จึงใจเจ้าโกรธไปไม่ได้นาน ๒

จากการพรรณนาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กวีจะมีการพรรณนาความเศร้าโศกโดยมีลักษณะเด่นที่การนำเอาชื่อสถานที่เข้ามาเปรียบเทียบกับอารมณ์หรือกิริยาอาการที่สามารถนำไปเปรียบเทียบหรือกล่าวถึงคนรักของตน เช่น เมื่อถึงบางพลัด กวีก็กล่าวถึงการพลัดพรากจากกันระหว่างตนกับคนรัก เมื่อถึงบางช่อน ก็กล่าวว่าเหมือนมีคนนำคนรักของตนไปช่อนไฉ่ เมื่อเห็นแมลงภูเขยชมผลจันทร์ ก็กล่าวว่า ชื่อแมลงและไม้ผลนี้พ้องกับชื่อตนและคนรัก เป็นต้น ลักษณะของวรรณคดีนิราศจึงเน้นที่การเล่นคำพ้องเสียง ซึ่งเป็นการเน้นลักษณะทางวรรณศิลป์ที่สวยงามและสร้างอารมณ์สะเทือนใจเป็นลักษณะเด่นมากกว่าการเน้นการคร่ำครวญ อย่างไรก็ตาม ก็ยังปรากฏการกล่าวถึงอกกับกิริยาหรือการคร่ำครวญของกวีอยู่ด้วย เช่น อาการ “นึ่งพินิจนิกหน้าน้ำตาไหล” หรืออาการตอกชกตัว เป็นต้น

ลักษณะการบรรยายความรู้สึกเสียใจที่เกิดจากการพลัดพรากดังกล่าวนี้ อาจนับได้ว่าเป็นชนบของการแตงนิราศ ซึ่งมักแตงเมื่อกวีต้องเดินทางจากนางอันเป็นที่รักไป จนกระทั่งในบางครั้งเมื่อกวีต้องเดินทางแม้ว่านางอันเป็นที่รักจะเดินทางไปด้วย กวีก็ยังสมมติว่าต้องจากนางไปและแตงนิราศขึ้น ดังที่ปรากฏในงานของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เรื่อง กายพหุโคลงนิราศธารโศกกว่าประเพณีการแตงนิราศเป็นเช่นนั้น ดังนี้

^๒ ตำรงราชานภาพ, สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*. (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๔.), หน้า ๑๑๗-

ชมโฉมโฉมสมพาส	บทนิราศจากชายา
นักปราชญ์ยอมแต่งมา	เล่นท่าทางอย่างเรียบร้อย ๖
ชมโฉมสมพาสแก้ว	ไฉนนา
พลัดพรากจากชายา	ขึ้นชู้
นักปราชญ์ยอมแต่งมา	ในโลก
เล่นท่าทางอย่างนี้	ชอบด้วยเรียบร้อย ๖
จบเสรีจรรย์ครวญกาพย์	บทพิลาปถึงสาวศรี
แต่งตามประเพณี	ไซ้เมียรักจกจากจริง ๖
โคลงครวญกลอนกล่าวอ้าง	นารี
โศกสร้อยถึงสาวศรี	เชกหว่า
แต่งตามประเพณี	จิรภาคย์
เมียมิ่งพร้งพร้อมหน้า	ท่อนได้จากกัน ๖ ^๓

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าในวรรณคดีไทยมีลีลาการพรรณนาแบบสัลลาปังคพิสัย ซึ่งเป็นการพรรณนารมณ์เศร้าโศกคร่ำครวญของตัวละคร ซึ่งลีลาดังกล่าวอาจนับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างอารมณ์สะเทือนใจให้กับผู้เสวยวรรณคดีส่วนใหญ่ ลักษณะการพรรณนาดังกล่าวนี้นพบได้ในวรรณคดีไทยโดยทั่วไปเมื่อตัวละครต้องมีการพลัดพรากจากกัน ดังเช่นบทพรรณนาความโศกเศร้าเมื่ออิเหนาต้องเดินทางจากสามนางแห่งเมืองหมันหยามมายังเมืองดาทา ดังนี้

ครั้นออกมานอกนครเศศ	พระทรงเดชเศร้าสร้อยละห้อยให้
เหลียวหลังตั้งตาดูเวียงชัย	ทฤทัยหวนหวนถึงกัลยา
โอ้อ่าเจ้าดวงยี่หวาที	ปานนี้จะคร่ำครวญวนหา
ใครจะปลอบโถมงามสามสุดา	แต่พอพาใจเศร้าบรรเทาคลาย
สงสารน้ำคำที่พร่ำสั่ง	คิดถึงความหลังแล้วใจหาย
ครวญพรางกำสรดระทดกาย	แล้วคิดอายนพคุณมนตรี
จึงชักม่านทองหึงสี่ทิศ	ดังจะปิดบังแสงสุรีย์ศรี
ลมทวนอวลกลิ่นสุมาลี	เหมือนกลิ่นผ้ายาหยีซึ่งเปลี่ยนมา
แว่วเสียงสำเนียงบุหร่งร้อง	ว่าเสียงสามนิมน์้องเสนาหา
พระแย้มยิ้มม่านทองทัศนาศ	เห็นแต่ป่าท่มไม้ใบบัง

^๓ ศิลปการ, กรม. วรรณกรรมอยุธยา เล่ม ๓. (กรุงเทพฯ : ม.ป.ป., ๒๕๓๑.), หน้า ๒๘๖.

เอนองค์ลงอิงพิงเขนย
รสร์กร้อนรนพันกำลัง

กรเกยก่ายพักตร์ถวิลหวัง
ชลนัยน์ไหลหลังลงพร้งพราย ๙^๔

ลักษณะการคร่ำครวญในวรรณคดีที่มีการปลัดพรากดังที่ได้ยกตัวอย่างมา จะเห็นได้ว่ามักกล่าวถึงความรู้สึกของตัวละครที่คิดถึงผู้ที่ตนจากมาว่าคงกำลังเศร้าโศกเหมือนตน ในขณะที่เดียวกันก็บรรยายถึงอาการต่าง ๆ ที่แสดงว่าตัวละครเศร้าโศกอาดูร ได้แก่ การร้องไห้ หรืออาการกระสับกระส่ายเพราะความทุกข์จากความคิดถึงจนถึงอาการที่ตัวละครไม่สามารถรับประทานอาหารได้เพราะเฝ้าแต่ร้องไห้และคร่ำครวญ

เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนถึงขนบการพรรณนาถึงความโศกเศร้าของตัวละคร ผู้วิจัยจึงจะยกความจากรวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งกล่าวถึงความเศร้าโศกที่เกิดจากการปลัดพรากจากกันของตัวละครเอก ได้แก่ ราชานิลาปคำฉันท์ ซึ่งพรรณนาถึงความเศร้าโศกของพระรามที่เดินทางตามหานางสีดาที่ถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวไป ความตอนที่ยกมานี้จะกล่าวถึงความรู้สึกเศร้าโศกของพระรามที่คร่ำครวญถึงนางสีดา มีการสั่งความสัตว์ เช่น นก กวาง ให้ไปบอกข่าวแก่นางสีดาว่าตนกำลังตามมาแล้ว แต่กวีก็กล่าวต่อไปว่า สัตว์เหล่านั้นไม่ได้รับรู้ตามอารมณ์ของพระรามด้วย ทำให้พระรามยิ่งรู้สึกเศร้าโศกมากขึ้น ดังนี้

เห็นนกเรียนอื่นโองการ	ว่านกเอยวาน
มาช่วยท่างโลกา	
สุรักเร่งเร็วร้อนหา	จงพบพินิตา
แลทูลจงรู้เริ่มมคัลย์	
แล้วสุเร่งบินมาพลัน	บอกข่าวจอมขวัญ
แกกฏจงรู้แห่งหา	
นกบินไปแล้วบินมา	ร้องโดยภาษา
จะแจ้วจะจ้อรอกัน	
บมิบอกข่าวได้สักอัน	เริ่มเจ็บจาบัลย์
ปานเหตุภัยทุกข์ทน	
บมิรู้ข่าวแก้วกับตน	แต่เมื่อสองคน
พี่น้องพินาศทุกข์	
ปานนี้อนุชจะเนาถานไต	จักกันแสงไส
พิโรธตรอมถึงเรียม	

^{๙๔} อีเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (ธนบุรี : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๔.), หน้า ๓๑๔.

แต่พี่อาดูรเท่าเทียม	พระนุชจากเรียม
ชลเนตรบแห่งพักตรา	
มฤคีมฤคเต้าวันา	ตรัสว่ามฤคา
แลสูยงพบจอมนาง	
มฤคเห็นท้าวเหลียวหลังพลาง	ดูแล้วเวะวาง
หลบหลีกบอกข่าวไฉ	
ริมโรตการรชรณกรรไท	รำเค็ญค่าไคร
จะเห็นในทรวงแดนัน ๙ ^๔	

จะเห็นได้ว่าลักษณะการพรรณนาอารมณ์เศร้าโศกในวรรณคดีที่มีการพลัดพรากจากกันนั้น มีความคล้ายคลึงกับการพรรณนาในวรรณคดีประเภทนิราศ กล่าวคือกล่าวถึงความเศร้าโศกของตัวละครเมื่อพบเห็นสิ่งต่าง ๆ ระหว่างทางก็ทวนรำลึกไปถึงคนรักและกิริยาอาการของคนรักของตน

ข. การสร้างอารมณ์สะท้อนใจจากวรรณคดีไทยที่ปรากฏว่าตัวละครเอกตายซึ่งภายหลังจะมีผู้มาชุบชีวิตให้ฟื้นขึ้นมา หรือตัวละครเอกสลบไปและถูกเข้าใจว่าตาย

ในวรรณคดีไทยโดยทั่วไปจะมีความนิยมในการบรรยายอารมณ์เศร้าโศกที่เกิดจากการพลัดพรากจากกัน แต่เมื่อเรื่องดำเนินไปจนถึงที่สุดแล้วจะพบว่าจะไม่จบด้วยความตายของตัวละครเอก ซึ่งถ้าหากมีกรณีที่ตัวละครเอกเปลี่ยนแปลงจนเสียชีวิตก็มักจะมีตัวละครผู้ช่วย เช่น พระอินทร์ เทวดา พระฤๅษี เป็นต้น มาช่วยชุบชีวิตให้ฟื้นขึ้นมาใหม่ เช่น การตายของสุวรรณหงส์จากเรื่องสุวรรณหงส์ การตายของนางทิพย์เกษรจากเรื่องลักษณะวงศ์ การตายของคาวีในเรื่องเสือโคคำฉันท์ การตายของจันทะโครพจากเรื่องจันทะโครพ เป็นต้น ซึ่งแม้ว่าตอนที่ตัวละครเอกเหล่านี้ตายในครั้งแรกจะมีการแสดงความเศร้าโศกและสร้างอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่านได้มาก แต่เมื่อเรื่องดำเนินต่อไปตัวละครเอกเหล่านี้ก็ฟื้นขึ้นมาต่อสู้กับฝ่ายตรงข้ามจนได้ชัยชนะ และเรื่องจบลงด้วยความสุขในที่สุด

ในส่วนของวรรณคดีที่ปรากฏว่าตัวละครเอกตายหรือสลบไปและถูกเข้าใจว่าตาย ซึ่งภายหลังจะมีผู้มาชุบให้ฟื้นขึ้นมา ก็มีการพรรณนาถึงจากการตายของตัวละครเอกไว้อย่างน่าเศร้าสลด ดังเช่น การพรรณนาความโศกเศร้าของพระลักษณะวงศ์ ในเรื่องลักษณะวงศ์ เมื่อทราบข่าวพราหมณ์ที่ตนสั่งให้ประหาร คือ นางทิพย์-

^๔ ศิลปากร, กรม. วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๒. (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐) หน้า ๗๕๑.

เกสร ก็รีบเสด็จออกไปยังลานประหาร เห็นศพนางทิพย์เกสรถูกประหารชีวิต ช้าง ๆ ศพมีเด็กทารกซึ่งเป็นลูกของนางนอนร้องไห้อยู่ พระลักษณวงศ์จึงร้องไห้คร่ำครวญด้วยความรักและอาลัยนาง พร้อมทั้งกล่าวโทษว่าตนเองเป็นผู้ทำให้เมียรักต้องตายจากไป ดังต่อไปนี้

<p>ปางพระลักษณวงศ์ทรงสดับ เอะแล้วมิ่งสมรเสมอชนม์ สะท่อนถอนเหตุร้ายให้ระทด เจียนจะตกพระที่นั่งอลังการ พระจากอาสน์สิงหนาทสนั่นเสียง ขุนนางนำสองข้างอย่างกระบวน ชินอารมณีกัมพระพักตร์หักทิวช พระทรงรื้อนพ่างเพียงจะพองพัง พระเห็นองค์เกสรสมรมาศ กุมารน้อยเห็นองค์พระบิดา พระทรงฤทธิ์พิศดูก็รู้จัก ก็โจนจากพระที่นั่งบัลลังก์พลัน พระกรหนึ่งทอดองค์อนงค์นาฏ โศกสะอื้นกลุ่มกลัดหัตถยา</p>	<p>ให้วาบวับหวั่นไหวพระทัยฉงน นฤมลม้วยแล้วหรือแก้วตา แสนกำสรดอดอันพระนาสา พระพักตราเศร้าสลดจนหมดนวล เรียกเสลี่ยงเร็วไวพระทัยทวน เสด็จด่วนออกจากนิเวศน์วัง ไม่เหลียวเนตรมุ่งมาดสวาทหวัง จนกระทั่งถึงที่พื้นกัลยา พระเคียรขาดเคียงองค์ไอโรสา ก็โศกาแค้นดินอยู่แต่ยืน ว่าเมียรักร่วมชมภิรมย์ขวัญ พระทรงธรรมอุ้มองค์กุมาร ปี่มจะขาดชนม์ชีพสังขาร กษัตราทอดศพสลบลง^๖</p>
---	--

และ

<p>ตรัสพลางทางนงพระชลเนตร สะอื้นไห้โหยทวนถึงนวลนาง เพราะพี่จึงพระยุพินสิ้นชีวิต พี่ไม่แจ้งว่าเจ้าแปลงเป็นพราหมณ์มา ไยไม่เล่าพี่เลยแม่ยอดหญิง ไอ้สมรมิ่งมิตรมาปิดความ</p>	<p>ประคองเกศเกสรให้หมองหมาง ไอ้จะร้างพี่แล้วหรือแก้วตา จะน้อยจิตผัวรักนี้หนักหนา สำคัญว่าสายสวาทเป็นชาติพราหมณ์ ที่สัตย์จริงกริ่งใจได้ไถ่ถาม รักษางามสงวนกายจนวายชนม์</p>
---	--

^๖ ศิลปาการ, กรม. *รวมนิทาน บทเห่กล่อม และสุภาษิตของสุนทรภู่*. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์หัตถศิลป์, ๒๕๒๙).

เสียดายนุชสุดสายสวาทพี	คู่ชีวีร่วมไว้ในไพรสนธ์
เมื่อยามยากเห็นหน้าประสาจน	นฤมลเวียนทูลชะอ้อนวอน
เมื่อไรจะถึงธานีพระปิ่นเกล้า	จะได้เฝ้าบิดรงค์พระทรงศร
ไม่ทันเห็นบิดุเรศพระมารดร	ดวงสมรแม่มาลัยชีวาวัน
ไอ้เจ้าดวงชีวิตของพีเอ๋ย	ไม่ควรเลยแก้วตาจะอาลัย
ให้ตบตีโหมงามนี้ครามครัน	สารพันที่จะทำทั้งจำจ้อง
อันชายใดจะชั่วเหมือนตัวพี	แสงทามเหลือเป็นเพื่อนสอง
ครั้นพบพัทตร์ไม่รู้จักว่าคู่ครอง	กลับมาหมั่นน้อมนำน้อยใจ
พีฆ่าแม่แล้วไม่อยู่จะสู้ม้วย	มารับด้วยดวงจิตพิสมัย
พีพูดด้วยพุ่มพวงแม่ดวงใจ	เป็นไรไม่พาทิด้วยพีเลย
แม่งามปลื้มลิ้มเนตรขึ้นดูพี	อย่าไคก็เศร้าหมองเลยน้องเอ๋ย
พีขอเชิญโหมงามแม่ทราชมเซย	ไปเสวยไอศวรรย์เกิดขวัญตา
ยุบลเมืองแม่ยังเคืองไม่คืนเข้า	จะพาเจ้ายาจิตขนิษฐา
ไปเฝ้าองค์ทรงฤทธิ์พระบิดา	ยังพาราณสีบุรีเรา
พีผิดแล้วแก้วพีไม่มีผิด	จะควรคิดเคืองแค้นสักแสนเท่า
พีขอโทษโหมงมแม่เนงเยาว์	ขอเชิญเจ้าไปเป็นจอมกระหม่อมนาง
ลุกขึ้นเกิดพระยุพินปิ่นสนม	มาบรรทมที่ละอองจะหมองหมาง
พีไรวอนข้อนทรวงไม่วายวาง	สะอื้นพลางทางตรัสกับอัสดร ^๗

บทที่ยกมาดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงการพรรณนาความเศร้าโศกของพระลักษณวงศ์จากการสิ้นชีวิตของนางทิพย์เกสร ซึ่งพระองค์เป็นผู้รับสั่งให้ประหารชีวิตเอง การคร่ำครวญจะกล่าวถึงความไปถึงความหลังที่ตัวละครเคยอยู่ด้วยกัน และกล่าวถึงความผิดของพระลักษณวงศ์เองที่ทำให้เมียรักต้องตายจากไป

นอกจากการพรรณนาถึงความเศร้าโศกเสียใจของตัวละครแล้ว ในวรรณคดีที่ปรากฏว่าตัวละครสลับไปและจะฟื้นขึ้นมาภายหลังยังได้เน้นถึงฉากตัวละครที่สลับจนถูกเข้าใจว่าตายไปให้เห็นได้ชัดเจนได้แก่ บทละครนอกเรื่อง คาวี ตอนคาวีถูกกลของนางเฉ่าทัศมาลีหลอกเอาพระขรรค์ไปเผาไฟ และกำลังจะสิ้นใจ คาวีก็คร่ำครวญถึงจันท์สุดว่า ตนไม่น่าไว้ใจบอกความลับให้นางรู้เลย ทำให้ตนจะต้องตาย เพราะเมียรักไม่เก็บความลับของตน ดังนี้

^๗ เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐๓ - ๕๐๔.

เมื่อนั้น
เจียนจักพินาศขาดใจ
เรียกเมียว่าช่วยพี่ด้วยเจ้า
เรียกพลององค์สั้นอยู่รันร่ว
จะยืนยั้งตั้งกายก็ไม่ตรง
ล้มลงกลางหาดจะขาดใจ

พระคารวีรอนรนไม่ทนได้
แลไปดูยายก็ทำยตัว
ครั้งนี้โอ้เฒ่ามันฆ่าผิว
ค่อยทรงตัวขึ้นจากคองคาลัย
นางโหมยงเข้าประคองแล้วร้องไห้
ภูวไ নয়รำลั้งบังอร

โอ้ว่าโหมยงนงลักษณ์
ครั้งนี้ชีวิตจะม้วยมรณ
พี่ก็บอกออกให้ด้วยใจซื่อ
มิได้ฟังคำที่กำซับ
มันคิดร้ายหมายล้างชีวิตพี่
เวรเราแล้วนะแก้วตา
พระสุดสิ้นกำลังไม่สั่งได้
เอนอิงพิงคองคองคราญ

มิเสียที่ที่รักสายสมร
เพราะเจ้าวอนใต้ถามความลับ
ควรหรือย่อนยอกกลอกกลับ
ไปบอกกับยายเฒ่าเจ้ามารยา
ที่นี้สุดสิ้นวาสนา
จะขอลาโหมฉายวายปราณ
ด้วยดวงจิตพิชไฟเผาผลาญ
ภูบาลชวนชบสลับไป^๕

นอกจากจะกล่าวถึงฉากที่คารวีสลับไปเพราะพระขรรค์ซึ่งเก็บดวงชีวิตนั้นโดนเผาแล้ว กวียังได้กล่าวพรรณนาถึงกิริยาอาการของนางจันทร์เทวีที่เศร้าโศกคร่ำครวญเพราะสามีตายเนื่องจากความผิดของตนเอง^๕

เมื่อนั้น
กอดศพภัสตาโศกาลัย

จันทร์สุดาเห็นผัวตัดกษัย
ทรมวยครวญคร่ำรำพัน

โอ้ว่าพระองค์ทรงเดช
เชื้ออ๊อเฒ่าแพศยาอาธรรม
ครั้งนี้มิซู้ก็เหมือนซู้
อดสูอยู่โยให้ได้อาย

เกิดเหตุทั้งนี้เพราะเมียขวัณ
จนมันลอบทำให้จำตาย
คิดแค้นใจตัวไม่รู้หาย
จะสู้ตายตามองค์พระทรงธรรม

^๕ ศิลปการ, กรม. บทละครนอกพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย). พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพฯ : บ. ประชาชน จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๓๘๙.

ว่าปลางทางกราบกับดินผัว
สองกรซ้อนทรวงม้วน

ทอดตัวโศกาเพียงอาลัย
ทรงกันแสงขบสลบไป^๙

และ

ไอ้พระทูลกระหม่อมของเมียเอ๋ย
อยู่เย็นเป็นสุขทุกเวลา
เพราะเมียชั่วช้าพาชื่อ
บอกความลับมันไม่ทันคิด
พ่อเจ้าประคุณของน้องเอ๋ย
จึงมีอ๊อเฒ่าตามล้าง
นำสงสารปานนี้ผัวแก้ว
ยังคิดซุ่นซ้องหมองมัว

พระคุณเคยปกเกล้าเกศา
วันนี้มาจากองค์พระทรงฤทธิ์
เชื่อถืออ๊อเฒ่าทุจริต
จนพระสิ้นชีวิตวายวาง
กรรมสิ่งไรเลยได้เคยสร้าง
เรศร้างภัสตามาแต่ตัว
จะตราแดดอยู่แล้วพระทูลหัว
ทอดตัวเกลือกกลิ้งนิ่งไป^{๑๐}

จะเห็นได้ว่า ลักษณะการคร่ำครวญของนางจันท์สุดามีลักษณะของการกล่าวโทษตัวเองว่าเป็นสาเหตุให้ตัวต้องตายไป และกล่าวถึงความสุขของตนเมื่อครั้งยังอยู่ร่วมกับผู้เป็นสามี

มีวรรณคดีบางเรื่องที่กล่าวถึงการตายของตัวละครเอกตามความเข้าใจของตัวละครที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี ได้แก่ รามเกียรติ์ตอนนางลอย ซึ่งนางเบญกายแปลงตัวเป็นนางสีดาตายลอยน้ำมาให้พระรามเห็น และเรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ตอนพระนางมัทรีสลับลงไปเมื่อทราบข่าวพระเวสสันดรยกกัณฑ์ และซาลีให้เป็นทาสซุก ซึ่งลักษณะการคร่ำครวญของตัวละครเอกทั้งสองเรื่องนี้มีความคล้ายคลึงกัน เพราะมีการกล่าวไปถึงการทำศพของผู้ตายด้วย ดังนี้

ในเรื่องรามเกียรติ์ตอนนางลอย เมื่อพระรามเห็นนางเบญกายซึ่งแปลงกายเป็นนางสีดาลอยน้ำมา ก็เข้าไปอุ้มนางไว้บนตักและคร่ำครวญด้วยความเสียใจว่า ตนสู้อุตสาห์ตั้งต้นเดินทางตามนางสีดาซึ่งถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมา หมายถึงจะได้สู้รบชิงตัวนางผู้เป็นที่รักกลับไป แต่ยังไม่ทันได้เริ่มรบก็ต้องมาพบที่นางสิ้นชีวิตไปก่อนแล้ว และคร่ำครวญต่อไปว่าเป็นเพราะอยู่ในป่า จึงไม่สามารถทำศพนางสีดาได้อย่างสมเกียรติ ดังนี้

^๙ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๔๐.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๔๑.

โอ้วเจ้าดวงนัยนา	เสียแรงตามมา
จนถึงแทบฝั่งสาคร	
รักใคร่ในตัวบังอร	สู้ฝ่าดงดอน
มาแสนลำบากยากใจ	
หมายมุ่งรณรงค์ชิงชัย	ปราบยักษ์จัญไร
ให้สิ้นทั้งวงศ์อสูรี	
ยังมีทันได้ต่อสู้	เจ้าดวงชีวี
ก็มามอดม้วยมรณา	
ขอบคุณกระแสนงคา	พาศพเจ้ามา
พบภัสตตายาใจ	
นี้หากว่าอยู่กลางไพร	แม้อยู่เวียงชัย
จะจัดให้มีกิจการงาน	
จนใจแล้วเจ้าเขาวมาลย์	อยู่ถิ่นกันดาร
ท่ามกลางระหว่างมรรคา	
โชดเขตต่างเมรุรจนา	ปวงหมู่พฤกษา
แทนฉัตรแลธงเรืองรอง	
เสียพี่รักรักนวลละออง	แทนเสียงปี่กลอง
สนั่นประโลมโฉมยง	
ว่าพลางทางพระทรวงค์	กับลักษณ์ฤทธีรงค์
ก็ทรงสะอื้นโศกา ^{๑๑}	

ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี นางมัทรีสลบสิ้นสติไปเพราะความเศร้าโศกที่ทราบว่าคุณทั้งสองต้องพบัดพรากจากไป พระเวสสันดรเห็นเช่นนั้นก็เข้าใจว่าพระนางมัทรีตายจากไปแล้ว จึงคร่ำครวญว่า พระองค์บุญน้อยเหลือเกิน พระนางมัทรีจึงตายจากไปในป่า และพระองค์ก็ไม่สามารถจะจัดงานศพได้อย่างสมพระเกียรติ ดังนี้

อท มหาสโต ป่า^{๑๑}นั้นสมเด็จพระเพสสันดรอดุลยดวงกระษัตริย์ ทอดพระเนตร
เห็นพระอรรคเรศถึงวิสุฎฎิภาพสลบลงวันนั้น พระไทยท้าวเธอสำคัญว่าพระนางเธอวาง

^{๑๑} มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ รามเกียรติ์สุดเบ็กรัง. (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๙).

ววย สดุดพระไทยทหายว่าไออนิจจามัทธิเจ้าพีเอัย บุญพินนี้้อยแล้วนะเจ้าเพื่อนยาก เจ้ามาตายจากพีไปในวงวัด เจ้าจะเอาปาฐกฐนหรือมาเปนปาฐา จะเอาพระบรรณกาลานหรือเปนบริเวณพระเมรุทอง จะเอาแต่เสียงสาลิกอันร่ำร้องมาเปนกลองประโคมใน จะเอาแต่เสียงจักกระจันเรไรต่างแตรสังข์แลพิณพาทย์ จะเอาแต่เมฆหมอกในอากาศกั้นเปนพวดาน จะเอาแต่ยุงยงในป่าพระหิมพานต์มาต่างฉัตรเงินแลฉัตรทอง จะเอาแต่แสงพระจันทร์อันผุดผ่องมาต่างประทีปแก้วงามโอกาส อนิจจามัทธิเอัย มาตายเอน็ดอนาไรรู้ญาตืออยู่กลางดง^{๑๒}

ลักษณะที่น่าสนใจของความที่ยกมาจากวรรณคดีสองเรื่องดังกล่าวนี้คือ การที่ตัวละครเอกคร่ำครวญด้วยความโศกเศร้าอาดูร และการคิดถึงการทำศพของตัวละครที่ตายไป ซึ่งจะแตกต่างจากเรื่องลักษณะวงศ์และคาวี ที่ยกมากล่าวแล้วข้างต้น

จากที่กล่าวมาอาจสรุปได้ว่าในวรรณคดีโดยทั่ว ๆ ไป แม้จะไม่นิยมการจบลงด้วยความตายของตัวละครเอกแต่ก็นิยมการพรรณนาอารมณ์เศร้าโศกที่เกิดจากการพลัดพรากจากกัน ในลีลาสัลลาปังคพิสัยดังที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยแทบทุกเรื่อง นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีประเภทนิราศซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กวีประพันธ์ขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นอารมณ์เศร้าโศกทุกซ່วร้อนที่เกิดจากการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รัก ทำให้เกิดความทุกข์โศกเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากกวีไม่ทราบว่าจะในขณะเวลาชวงนั้นผู้เป็นที่รักของตนมีความเป็นอยู่เช่นไร รวมถึงบางครั้งก็ไม่แน่ใจว่าจะได้มีโอกาสกลับไปพบหน้านางอันเป็นที่รักอีกหรือไม่ การพรรณนาอารมณ์เศร้าโศกเสียใจจากการพลัดพรากนี้เป็นที่นิยมมากและมีส่วนทำให้ผู้เสพรณคดีเกิดอารมณ์สะเทือนใจไปกับเนื้อหาวรรณคดีมากขึ้น ซึ่งทำให้ในวรรณคดีบางเรื่องแม้กวีจะไม่ได้พลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักไปจริง ๆ ก็จะมีการสมมุติว่าต้องพลัดพรากจากกัน ในขณะที่วรรณคดีที่ปรากฏว่าตัวละครเอกตายหรือสลับไปจนถูกเข้าใจว่าตาย ซึ่งจะฟื้นชีวิตขึ้นมาในภายหลังนั้น มีลักษณะการคร่ำครวญด้วยความเศร้าโศกเสียใจของตัวละครเอกที่ยังอยู่ใน ๒ ลักษณะได้แก่ การคร่ำครวญกล่าวโทษตนเองว่าเป็นเหตุให้ตัวละครนั้น ๆ ต้องตายไป และการคร่ำครวญถึงการทำศพของตัวละครเอกด้วย

^{๑๒} มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๓ กัณฐ์. (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔.), หน้า ๒๒๔.

๕.๒ การสร้างอารมณ์สะท้อนใจที่เกิดจากความตายในวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก

จากการศึกษาวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกทั้ง ๔ เรื่อง พบว่าการสร้างอารมณ์สะท้อนใจมี ๒ ลักษณะที่เด่นชัด ดังนี้

- ก. การสร้างอารมณ์สะท้อนใจจากการคร่ำครวญของตัวละคร
 - ข. การสร้างอารมณ์สะท้อนใจจากการพรรณนาฉากการตายของตัวละคร
- ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ก. การสร้างอารมณ์สะท้อนใจจากการคร่ำครวญของตัวละคร

ในกลุ่มวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับความทุกข์และความตาย ดังนั้นจึงมักพบลักษณะการคร่ำครวญถึงความตายหรือความปรารถนาที่จะตายของตัวละครเอกอยู่ด้วย ลักษณะการคร่ำครวญของตัวละครเอกที่ต้องตายที่ศึกษาพบ คือ การคร่ำครวญเกี่ยวกับความทุกข์และความผิดหวัง การคร่ำครวญเนื่องจากความกลัวและไม่อยากตาย และการคร่ำครวญเนื่องจากความทุกข์ยากที่ไม่สามารถปกป้องคนรักของตนไว้ได้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การคร่ำครวญเกี่ยวกับความทุกข์และความผิดหวัง

จากการศึกษาวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกทั้ง ๔ เรื่อง จะพบการคร่ำครวญของตัวละครเอกถึงเหตุการณ์ร้ายในชีวิต ความทุกข์ที่ต้องประสบและความผิดหวังที่เกิดขึ้น ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจที่จะตายของตัวละครเอกหลาย ๆ ตัว การคร่ำครวญของตัวละครเอกมีหลายลักษณะ เช่น คร่ำครวญถึงชีวิตในอดีตของตนเองและความทุกข์ยากที่ตนต้องประสบอยู่ตลอดเวลา คร่ำครวญถึงชะตากรรมที่ตนต้องประสบในกระหน่ำหนซึ่งนำตนเองไปสู่ความตาย หรืออาจไม่ได้คร่ำครวญถึงความทุกข์ยากโดยตรงแต่คร่ำครวญโดยการกล่าวอามาลสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวก่อนที่จะตัดสินใจฆ่าตัวตาย เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการคร่ำครวญของตัวละครเอกก่อนจะเสียชีวิตเท่านั้น

การคร่ำครวญของนางวันทองก่อนจะถูกประหารชีวิตในเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นการคร่ำครวญให้เห็นถึงความทุกข์ยากในชีวิตที่นางวันทองต้องประสบมา โดยเน้นตอนที่ออกไปอยู่ป่ากับขุนแผนจนกระทั่งตั้งท้องพลายงามจนถึงตอนที่ประหารชีวิต การคร่ำครวญของนางวันทองจึงค่อนข้างยาวเพราะเป็นการให้ความตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผสมผสานกับการคร่ำครวญถึงลูกอันเป็นที่รัก คือ พระไวย โดยเริ่มต้นจากการพูดกับลูกว่าพอถึงบ่ายตนจะต้องตายแล้ว ขอให้ลูกมาให้ชื่นชมใกล้ ๆ ก่อน ดังนี้

ครานั้นจึงโหมเจ้าวันทอง	เคঁร่าหมองสะอึกสะอื้นไห้
สวมกอดลูกยาด้วยอาลัย	น้ำตาหลังไหลลงรินริน
วันนี้แม่จะลาพ่อพลายแล้ว	จะจำจากลูกแก้วไปสูญสิ้น
พอบ่ายก็จะตายลงมดิน	ผินหน้ามาแม่จะขอชม
	(หน้า ๘๖๘ - ๘๖๙)

จากนั้นจึงครวญต่อถึงชีวิตของพระไวยที่ต้องจากไปอยู่กับยาคือนางทองประศรีตั้งแต่เล็ก ๆ เพราะหนีภัยจากขุนช้าง ซึ่งในที่สุดก็ได้กลับมาพบกันแต่กลับกลายเป็นว่าต้องมาเห็นแม่ถูกฆ่า แล้วครวญต่อไปถึงตอนที่ออกไปอยู่ป่ากับขุนแผนในครั้งแรก และได้ตั้งครรภ์พलयามในป่า เล่าถึงการทะนุถนอมครรภ์ของนางระหว่างที่อยู่ป่า ดังนี้

มิเสียแรงพุ่มพุกอุ้มท้อง	ข้ามหนองแนวเขาลำเนาป่า
อยู่ในท้องก็เหมือนเพื่อนมารดา	ทนทุกข์เวทนาในป่าชัญญ์
ผ้าแดดแผดฝนทนลำบาก	ปลิงทากร้านรินมันกินกัด
หนามไผ่หนัเกี่ยวเกี่ยวเลี้ยวลัด	แม่คอยบ่ระวังแต่ในครรภ์
พอพาชิม้าไม่ขับควาบ	ขยับยวบกลัวเจ้าจะหวาดหวั่น
พอแดดเผาเขาร่มพนมวัน	เห็นจะอ่อนผ่อนผันลงกินน้ำ
ค่อยกลืนแต่พอชื่นไม่กลืนหนัก	กลัวลูกจะสำลักทุกเช้าค่ำ
	(หน้า ๘๖๙)

วันทองยังได้เล่าให้ความไปถึงตอนที่นางและขุนแผนพากันเข้ามาลูกเกโทษ ต้องถูกจองจำชั่วคราวจนกระทั่งพलयามคลอดออกมา จนกระทั่งถึงตอนที่พलयามอายุเจ็ดขวบและต้องถูกขุนช้างทำร้ายจนต้องส่งไปอยู่กับนางทองประศรีที่กาญจนบุรี และสุดท้ายได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระไวยได้ไปปรับตัวนางวันทองมาจากเรือนขุนช้าง ทำให้ได้มาอยู่กับพร้อมหน้าพ่อแม่ลูกอีกครั้ง แต่แทนที่จะได้มีความสุขก็กลับกลายเป็นว่าต้องมางานศพของนางวันทองที่กำลังจะถูกประหารชีวิตแทน นางวันทองจึงบอกลูกชายว่าให้กลับไปบ้านก่อนจะได้ไม่ต้องเห็นหน้าแม่ตอนที่ถูกเขามาทั้งแล้ว เพราะภาพตอนนั้นคงจะเป็นภาพที่ไม่สวยงามและน่าจดจำสำหรับลูก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรักที่นางวันทองมีต่อลูกชายคนเดียวของนางเป็นอย่างยิ่ง ดังนี้

พ่อจะเห็นมารดาสักครึ่งวัน	พั้นนั้นสูญเปล่าเป็นถ้ำถ่าน
จะได้แต่คิดถึงคะเนิงนาน	กลับไปบ้านเกิดลูกอยู่รอเย็น

เมื่อเวลาเขาส่าแม่คอขาด	จะอนาถไม่น่าจะแลเห็น
เจ้าดูหน้าเสียแต่แม่ยังเป็น	นึกถึงจะได้เห็นหน้ามารดา
รำพละนางกอดพระหมื่นไวย	น้ำตาไหลซบเส้าไม่เงยหน้า
วงหุบบพบลงกับพสุธา	กอดลูกยาแน่นิ่งไม่ดึงกาย

(หน้า ๘๗๐)

นางเมรีในเรื่องพระรถเมรี เป็นตัวละครเอกที่มีการคร่ำครวญก่อนตายไว้อย่างน่าสงสารคล้ายคลึงกับนางวันทอง นางเมรีคร่ำครวญถึงเรื่องต่าง ๆ โดยเน้นเรื่องที่พระรถเสนเป็นผู้ฆ่านางสนทราซึ่งสร้างความเสียใจและอับอายแก่นางเป็นอันมาก เข้าทำนองเขยฆ่าแม่ยาย และการกระทำของพระรถดังกล่าวนี้ทำให้ต้องขาดจากความเป็นสามีภรรยากันไป เพราะนางยินดีที่จะตายตามมารดาของนางไป ดีกว่าที่จะต้องทนอยู่กับผู้ที่ฆ่าแม่ดังนี้

น้องไม่เจตนาทำนี้	นางเจ้าสาวศรี
แจ้งคดีว่ามารดาตาย	
อดสูแก่หมู่ทั้งหลาย	เขยฆ่าแม่ยาย
เสมือนสร้างความอายไว้เมีย	
ทำมาแค้นฆ่าแม่เสีย	ขาดจากผัวเมีย
จะไปด้วยท่านมารดา	

(หน้า ๒๑๕)

อย่างไรก็ดี ก่อนตายนางเมรียังห่วงบ้านเมืองของนาง จึงกล่าวฝากให้พระรถเสนช่วยดูแลบ้านเมืองของตนด้วย จากนั้นจึงคร่ำครวญถึงความรักของนางกับพระรถว่าที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันต่อไปเป็นเพราะเวรกรรมที่ทำมา นางเมรีจึงตั้งจิตอธิษฐานให้ได้เกิดมาอยู่ร่วมกับพระรถอีกในชาติต่อ ๆ ไปไม่ว่าพระรถจะไปเกิดเป็นอะไรก็ตาม ดังนี้

ชาตินี้กรรมมาจากกัน	อยู่กันไม่ทัน
จะแก่แล้วแลหุนหัวอา	
นางงามตั้งความปรารถนา	ขอพบภัสดา
ทุกชาติอย่าฉลาดแคล้วไกล	
พอไปเกิดสวรงค์ชั้นไหน	เมียจักขอไป
เป็นอักรรมเทสิภรียา	

ถ้าเป็นครูชั้ยกษัฎษา	นาคีกินรา
ขอไปเป็นคู่อุชเย	
อย่าคลาดชั้ชาติหนึ่งเลย	ขอเป็นคู่อุชเย
เมียแก่วอย่าแคล้วคลาดองค้	
ท้าวเป็นเลื้อสางกลางพง	นกหกท่านหงส์
เมียคงจะเป็นคู่อุเคียง	

(หน้า ๒๑๔ - ๒๑๕)

เมื่อผากฝ้งสิ่งต่าง ๆ และอธิษฐานถึงชาติหน้าแล้ว นางเมรีจึงกล่าวขอขมาพระรถ และกล่าวลาตาย
ดังนี้

ร้ให้จนไม่ยินเสียง	โทยทายบายเบียง
พักเหียงดูพระภัสดา	
ท้าวพ่อเมียขอสมา	ผิตปลั่งหลังหน้า
เมตดาเมียขออภัย	
เจรจาเกินข้างอย่างใด	อย่าคุมโทษภัย
แก่ข้าผู้เป็นบริจา	
วันนี้เมรีจะขอลา	เมียจักไปท่า
อยู่ที่ฟากฟ้าเมืองบน	
ถ้าเมียเป็นมนุษย์คน	จะตามไปจน
จวนด้วยเมียรักเกิดหนา	

(หน้า ๒๑๕)

นางเมรียังพะว้าพะวง ห่วงพระรถเสน และคร่ำครวญสั่งจณลีนใจไปด้วยความเสียใจอยู่บนตักของ
พระรถเสนนั่นเอง

กัลยายังพะว้าพะวัง	ห่วงหน้าห่วงหลัง
ร้สั่งจณจิตลีนลม	

(หน้า ๒๑๕)

การบรรยายถึงลักษณะความทุกข์เช่นนี้ทำให้ตัวละครน่าเห็นใจและก่อให้เกิดความสะเทือนใจมากยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อรับรู้เนื้อเรื่องว่านางเมรีจะไม่มีวันฟื้นขึ้นมาได้และพระรถเสนาก็จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขกับมเหสีคนใหม่ต่อไป

นางอมราจากเรื่องโคลงอมราเป็นตัวละครเอกอีกตัวหนึ่งที่คร่ำครวญถึงความทุกข์ของตนก่อนตายเอาไว้มากมายเนื่องจากความผิดหวังที่พระภิกษุรูปงามไม่ยอมสึกออกมาแต่งงานด้วย นางคร่ำครวญว่าเป็นเพราะเวรกรรมที่ทำมาแต่ชาติปางก่อน โดยการนำตัวเองไปเปรียบเทียบกับตัวละครในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ที่ต้องพลัดพรากจากกันไป และคร่ำครวญถึงความเสียใจที่ไม่สมหวังจนกระทั่งตายไป ก่อนตายก็ได้อธิษฐานขอให้ได้เกิดร่วมกับพระภิกษุหนุ่มในชาติต่อไป ดังนี้

ชาตินี้บ่ทราบรู้	โดยจง เทื่อนั้น
ขอใฝ่แฝงเทียมมองค์	ชาติหน้า
ในภาวะแต่แสนอสง	กับเกิด ก็ดีเทอะ
ขอม่อนพบเจ้าช้าง	อยู่เฝ้ามเงากระษัตริย์
ป้องอวลคล้อยคลาดได้	ชมรส
แสนโศกดูสงบ	หมาดหม่อม
หฤทัยม่อนยนิกระสด	พิชชราบ ทรวงแล
เจ็บจำจ้อร้อนร้าว	เพื่อฆ่าไกลนิรมย์
คนชังมาชิดชั้น	คือไฟ
สุดบ่มีสิ่งโย	ยับได้
คนรักจากเจียรไกล	แสนโศก ถนัดแล
สองแฉกฉนั้นไซ้	โลกแจ้งธรรมดา
จงรักรักคล้อยคลาด	พาเพ
ทุกข์แสนอกอวลเด	ใช้น้อย
อันรักไฝลิन्ह	หวังร่วม รสนี้
คือตั้งหลาวพิชกล้า	เสียบร้อยหฤทัย
	(โคลงบทที่ ๑๐๓-๑๐๗)

การพรรณนาและการคร่ำครวญถึงความทุกข์ยากและชีวิตแต่หนหลังที่ตัวละครเหล่านี้ต้องประสบมาตลอดจนกระทั่งต้องตายจากไปสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้แก่ผู้เสพวรรณคดีมากยิ่งขึ้น และเมื่อผู้เสพวรรณ-

คดีทราบแน่ชัดว่าตัวละครต้องตายจากไปทั้งที่ยังไม่เคยมีความสุขอย่างแท้จริงเลย ก็ยิ่งทำให้สงสารตัวละคร และเกิดอารมณ์สะเทือนใจมากขึ้นเป็นทวีคูณ

การคร่ำครวญเนื่องจากความกลัวและไม่อยากตาย

ลักษณะการคร่ำครวญของตัวละครเอกที่ปรากฏในวรรณคดีไทยก่อนตายอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การคร่ำครวญที่แสดงอาการกลัวหรือไม่อยากตาย ในที่นี้พบเพียงเรื่องเดียว ได้แก่ ผาแดงนางไอ่ ในการคร่ำครวญของนางไอ่เพื่อขอความช่วยเหลือจากผาแดงเพราะยังไม่อยากตาย เนื้อหาการคร่ำครวญจึงเป็นการวิงวอนให้ผาแดงช่วยเหลือให้รอดพ้นจากภัยที่จะเกิดจากพระยานาคพวกพวกล้มเมือง เอาชีวิตผู้ตกินเนื้อกระรอกทุกคน รวมทั้งตัวนางไอ่เอง ดังนี้

เมื่อนั้น กงศรีแก้ว	กินรินนางนาค
นางก็ตกตื่นยัน	ใจสะท้านหวั่นไหว
บอกว่าจอมใจเจ้า	ชีเอนางหนีห่าง
น้องบ่วงเผ่าผู้	บุญกว้างพี่พระยา
ขออย่าละน้องไว้	ให้อำนำหลั่ง
น้องก็หวังเอาชาย	เชื่อนแข็งชนนไว้
แม่หนีตายเป็นนั้น	เอาผิวเห็ดช่าง
ขอแก่ผู้ผ่านพื้น	หลิงเยี่ยมอย่าไล แต่ถ้อน
จวนจตุฆาตแล้ว	น้องชีแော်ไปนา
เอาแต่กรรมของนาง	ชีเสียงตายตามสู้
	(หน้า ๑๕๓)

นอกจากนี้นางยังคร่ำครวญให้ผาแดงคอยช่วยเหลือให้นางรอดตายจากพวกนาคให้จงได้ ด้วยความรักและอาลัยในตัวผาแดง โดยกล่าวเน้นและอ้างถึงเรื่องกรรมที่เคยกระทำมาทำให้นางและบ้านเมืองของนางจะต้องมาพบกับความวิบัติ ดังนี้

เมื่อนั้น ศรีแจ่มเจ้า	เว้าแก่ผิวขวัญ
นางก็ชุลธาไหล	หลั่งลงมีเอื้อน
พอบานฝนเดือนเก้า	สินธุ์ลงล้นหลั่ง
นางก็กอดเผ่าผู้	แพงล้านมิ่งผัว

น้องบ่โลลิมอาย	แสนชิตายก็ตามช่าง
น้องชิวเหนี่ยวน้อม	เทียมช่างพี่พระยา
สั่งมาสงสารหน้า	พยาขอมตนพ่อ เขียมเด
เป็นเพื่อกรรมก่อนเกี่ยว	พระองค์สร้างส่งถึง
จึงลีได้พรากบ้าน	นครใหญ่ไลหนี
เอกชะที่ตาเฮา	ชิวลุ่มหลวงเป็นสั่ง
เมืองชิวสูญเสียงฮ้าง	เป็นวังแม่น้ำใหญ่
	(หน้า ๑๔๕)

ในที่สูตนางไ้อได้คร่ำครวญถึงผู้คนที่อยู่แวดล้อมด้วยความอาลัยรัก เพราะหากเมืองล่มไปก็จะได้พบเจอกันอีก คำคร่ำครวญของนางไ้อในตอนนี้มีดังนี้

ลูกชิวได้จากเจ้า	จอมสร้อยพ่อคิง
กับทั้งพระแม่เจ้า	ตนประเสริฐเหนือหัว
ลูกชิวไลสองศรี	ห่างคิงคราวแค้น
เพื่อว่ากรรมเวรต้อง	ตามหลังหลายชาติ
คาดชิวได้จากเจ้า	จอมสร้อยพ่อคิง
กับทั้งพระแม่เจ้า	ตนประเสริฐเหนือหัว
ลูกชิวไลสองศรี	ห่างคิงคราวแค้น
เพื่อว่ากรรมเวรต้อง	ตามหลังหลายชาติ
คาดชิวได้จากเจ้า	จอมสร้อยคอยคง แต่ถ้อน
	(หน้า ๑๔๕)

การคร่ำครวญเนื่องจากความทุกข์ยากที่ไม่สามารถปกป้องคนรักของตนไว้ได้

ลักษณะการคร่ำครวญของตัวละครเอกที่ต้องถึงแก่ชีวิตอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การคร่ำครวญเนื่องจากความทุกข์ที่ไม่สามารถปกป้องชีวิตของคนรักของตนเอาไว้ได้ ตัวละครเอกบางตัวเสียใจมากและตายตามคนรักของตนไป การแสดงความรับผิดชอบที่ไม่สามารถปกป้องชีวิตของคนที่คุณรักได้นั้นปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องที่ว่าละครเอกตัวใดตัวหนึ่งเสียชีวิตไปก่อน ตัวละครเอกที่เหลือจะเกิดความเศร้าโศกทุกข์ทรมานเป็นอันมาก และมักมีการกล่าวแสดงความรับผิดชอบในความตายของตัวละครเอกนั้น ๆ ออก

มา ในบางเรื่องมีผู้ยอมรับว่าความตายของตัวละครเอกเกิดขึ้นเพราะฝีมือของตน ในขณะที่บางเรื่องผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จะเป็นผู้มีบทบาทในการเข้ามาเพื่อแก้แค้นให้แก่ตัวละครเอกที่ต้องตาย

ในบทละครเรื่องเงาะป่า ชเนา ตัวละครเอกที่สำคัญอีกตัวหนึ่งในเรื่องได้แสดงความรับผิดชอบต่อการตายของชมพลาและลำหับด้วยชีวิตของตนเอง แม้ว่าชเนาจะไม่ใช่ผู้ที่ฆ่าชมพลาโดยตรงก็ตาม ดังความต่อไปนี้

ค่อยระงับดับกำสรดสลดจิต	นึ่งพินิจนึกสังเวชเป็นหนักหนา
เอื้อนออกปากชมชมพลา	เขาควนับว่าลูกผู้ชาย
ชื่อตรงจงรักไม่หักทวน	จนจวนดับชีพสูญสลาย
ยังไม่เกี่ยวกันเห็นแก่กาย	หมายแต่สุขของสุดาดวงใจ
ตัวกูซึ่งเป็นผู้รักคนหนึ่ง	ไม่เท่าถึงเทียมเทียบเปรียบเขาได้
ข้าเป็นผู้ก่อเหตุเภทภัย	ให้เขาบรรลัยทั้งสองคน
แม้มีชีวิตอยู่ตราบไต่	นึกขึ้นเมื่อไรไม่เป็นผล
คงจะพาจรตจิตวิกล	สุดจะทนทรมานสืบไป

คิดพลางหมกมุ่นหุนหัน	ฉวยบาเดะมาลันหาข้าไม่
แหงตลอดอกซ้ายทะเลใน	มอดม้วยบรรลัยเคียงกัน
	(หน้า ๑๑๓)

การที่ชเนาโทษตัวเองว่าเป็นผู้ที่ทำให้ชมพลาและลำหับตายจึงฆ่าตัวตายตามไปคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ในเรื่องผาแดงนางไอ่ หลังจากที่นางไอ่ถูกพระยานาคเอาตัวไปไว้เมืองบาดาล ผาแดงซึ่งหนีรอดไปได้ก็เฝ้าแต่คิดถึงนางไอ่ ร่ำพังก่ำพันถึงตอนพระยานาคชิงตัวนางไอ่ไปและโทษเวรกรรมที่ทำให้ต้องพลัดพรากจากกันจนกระทั่งไม่ยอมกินข้าวกินปลาจนตายในที่สุด แต่ความรับผิดชอบของผาแดงนั้นแตกต่างจากชเนาตรงที่ผาแดงไม่ต้องการจะตายเพื่อชดใช้ความผิดหรือตายตามนางไอ่ไปเท่านั้น ความมุ่งมั่นที่สำคัญที่สุดของผาแดงคือต้องการจะตายไปเพื่อแย่งชิงนางไอ่กลับมาจากพวกนาค ดังที่ปรากฏในคำอธิษฐานก่อนตายดังนี้

สาธุเนอ อินทร์อยู่ฟ้า	จตุโลกเล็งเห็น
เป็นเพื่อนาโคเอา	ไต่คำไกลข้าง
ข้าจักตามไปมัง	เอานางคืนฮ่วม
ขอให้ลูที่แม้ง	มารฮ้ายตั้งประสงค

พอเมื่อบาบุญน้อย
ทำวก็ดับชีพเมี้ยน

วอนอินทร์องค์ประเสริฐ
ชีวม้วยมอดจม
(หน้า ๒๐๗)

วรรณคดีอีกเรื่องที่ตัวละครเอกโทษตัวเองว่าเป็นผู้ทำให้ตัวละครเอกอีกฝ่ายต้องตาย คือเรื่องโคลงอมรา เมื่อพระภิกษุรู้ข่าวว่านางอมราตาย ก็เสียใจว่าเป็นเพราะตนไม่ยอมสีกไปแต่งงานกับนางนั่นเอง ลักษณะการคร่ำครวญของพระภิกษุจึงเป็นไปในลักษณะการโทษตัวเองด้วยความสงสารนางอมรา ดังต่อไปนี้

ชินบุตรตนหนุ่มหน้า	ศีลสมรณ์
เสียงข่าวศีลอุดม	แม่ม้วย
เหตุภัยเกิดแทงใจ	เสียบ่อน องค์แล
แสนกำเดาร้อนเร้า	เพื่อน้องมรณา
สองตระกูลชลเนตรน้ำ	ตาไหล อยู่แล
คิดกริ่งเงิงงว้ย	แว่นฟ้า
เพราะเรียมหากหลายใจ	บขรุ้ง ถนัดแล
ไว้บ่คลองน้อมหน้า	โปรดน้องเมื่อมรณ
อินดูน้องแก้วสาย	ใจแพง พี่น้อ
บุญก็ปรารถนาแรง	อวดอ้าง
บัดนี้เท่ากินแทน	ใจมาก อวลแล
แทนมว่าสีกน้อมหน้า	กอบแก้วกับนิรมย์
อินดูหน้าแย้มนาฏ	บัวไซ เซนเด
ฤแม่เมื่อสู่ศาลาลัย	จากแก้ว
บรู้แห่งเหตุภัย	รักพี่ ฉันท
ไว้ว่าศีลน้อมหน้า	เจตน์จึ่งจงพราง
ปคิดฉันทนี้หาก	หลอนมี
เรียมว่าหวังเป็นชี	ต่อเผา
บัดนี้นาฏนงค์	สละชีเวต มรณแล
ตนพี่เหมือนม้วยม้าง	เพื่อน้องมรณา
	(โคลงบทที่ ๑๑๙ - ๑๒๓)

นอกจากจะคร่ำครวญในลักษณะของการโทษตัวเองด้วยความสงสารนางอมราแล้ว พระภิกษุยังได้คร่ำครวญว่า เป็นเพราะกรรมตั้งแต่ชาติปางก่อนทำให้ไม่ได้อยู่ร่วมกับนางอมราต่อไป และได้อธิษฐานขอเกิดมาอยู่ร่วมกันในชาติหน้า ดังนี้

กรรมหลังมาแม่ม้าง	คืนสยอง
นิราศรามรสสอง	สู้ชี้
บ่ถนัดขรุ้งอวลพรอง	รักพี่ แพงแล
กรรมเก่าชักเชือนช้า	ชักช้าไกลนิรมย์
ชาตินี้หากชวดแล้ว	คำคะนิง
เรียมราชขอเพาพิง	ชาติหน้า
แม่นางเกิดดาวดิงส์	สวรรค์เทวโลก กิติเทอะ
ขอพี่เมื่อช้อนเชื่อม	ร่วมห้องพิมานเดียว
คันอวลเจียรจากฉ้อ	กามา
ลงเกิดกลางพสุธา	โลกหล้า
ขอพบหน่อกัญญา	เดียวพี่ ยามนั้น
แสนชาติขอได้แก้ว	ตราบเมี้ยนนิคมธรรม
นิพพานม้วยม้างปลิ้น	ปัจจัย
น้ำย่านวังสมุทโรส	ชุนช้อน
ลิเนโรเกิดบานใบ	มุงโลก ลงนั้น
จิงวางแม่เป็นร่างหม้าย	เมื่อนั้นซาสินห์
	(บทที่ ๑๑๕ - ๑๒๗)

นอกจากวิจะพรรณนาถึงอาภัพกิริยาทำทางและการคร่ำครวญของตัวละครเอกที่กำลังจะตายให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจแล้ว ในกลุ่มวรรณคดีที่นำมาศึกษายังพบการสร้างอารมณ์สะเทือนใจจากการพรรณนาอาภัพกิริยาทำทางและการคร่ำครวญของตัวละครอื่นที่เกี่ยวข้องกับตัวละครเอกที่ตายอีกด้วย โดยจะมีลักษณะการกล่าวคร่ำครวญใน ๒ ลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ การคร่ำครวญถึงความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และการแสดงความรับผิดชอบของตัวละครเอกที่เป็นสามีหรือบุตรของตัวละครเอกที่ตายไป ดังนี้

การกล่าวถึงความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

โดยมากเมื่อตัวละครเอกต้องตายจากไปตัวละครที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ที่รู้จักมักคุ้นกับตัวละครเอกก็มักจะคร่ำครวญถึงความดีงามของตัวละครเอกที่จากไป เช่น ในเรื่องลิลิตพระลอ มีบทคร่ำครวญของพระนางดาราวดีถึงพระธิดาทั้งสองคือพระเพื่อนพระแพง พระนางคร่ำครวญถึงจริยวัตรซึ่งพระธิดาทั้งสองเคยปฏิบัติด้วยหัวใจของแม่ที่แหลกสลายเพราะยังรับไม่ได้ที่ลูกต้องมาตาย อยู่ต่อหน้าต่อตา ดังนี้

ส่วนสมเด็จพระดาราวดี พระชนนีรู้อ่าว ทะทีกท่าวทรุดสยบ ซบซอนลงพะพิน สิ้น
 หฤทัยเททาว ชาวแม่ถนอมพระองค์ แล้วธกัทรังคานหาม ให้ตามเสด็จเตียรดาษ ถึง
 ปราสาทสองศรี ภัควดีอ่อนละลาย ระหวายดูจวิลย์ทองท่าว น้ำตาคกล่าวหลังหลาม ชुकาน
 หามรชัั้น ถึงฟางพินเรือนรตน์ เห็นสามกษัตริย์สิ้นชนม์ ธกัทอดตนต็อก ผกกกลิ่งเกลือกไป
 มา แม่มาทาแก้วแม่ เคียดไคแก่แม่เนา เจ้ามิเจรจาด้วยแม่ มิแต่งเงให้แม่ชม มิหวิผมให้แม่
 เชย มิเงยหน้าให้แม่จูบ มิลูบนำดอกไม้ไล่พระองค์ มิทรงกระเจะจรวงษะมด มิเสวยรสข้าว
 ปลา สองจะลีลาสู่ฟ้า ละแม่เป็นกำพรว้า เจ้าแม่เอ๋ยปรานี แม่รา

ยินดีไคด่วนม้วย	เยื่อนปากปราศรัยด้วย
แม่ให้เต็มใจ	หนึ่งรา
ไคผิตใจสองเจ้า	ควรเคียดฤจิงเต้า
แขกฟ้าทั้งสอง	
หมองใจไคด่วนผ้าย	สองอย่าคิตยินร้าย
แก่แม่ร้าว ณ หัว	แม่เอย
อ้าชระมัวเมื่อเข้า	สีพระทนต์ทะนะเจ้า
แม่เอ๋ยกับตน	แม่ฮา
ลงบังคนทะนะแก้ว	ออกจากบังคนแล้ว
เชิญอ่อนท้าวสองสรง	เล่านา
ทรงบรัดผัดหน้า	แต่งเงสะอั้งผ้า
ย่างเยื้องมาทา	แม่รา
สองมาเรียบดอกไม้	ถวายรูปเทียนไหว้
พระบาทสร้อยสรพชญ	หนึ่งรา
แล้วเสด็จมาทะนะเจ้า	เจ้าแม่มาเสวยเข้า
แก่แม่ร้าวสุดใจ	แม่เอย

เดือนฉันใดก็มีพร้อม ต้องฉันใดก็มีตึง ยืนอิงกันอยู่กระด้าง ลอบพิตร
เจ้าข้าง ห้าม บ ให้สองخان แม่ฤา

พระภูบาลเสด็จเต้า
แขกท้าวฤาแล
บ แปรพักตร์ต่อให้
แก่แม่รำสุดใจ

ปีตราชพระเสด็จเต้า
พ่อเออย
บ สักคำไว้
แม่เออย
(บทที่ ๖๑๑ - ๖๒๒)

ในบทละครเรื่องเงาะป่าตัวละครที่เกี่ยวข้องได้กล่าวแสดงความรู้สึกชื่นชมเกมสลดสังเวชในความ
กล้าหาญและยึดมั่นในความรักของตัวละครเอกทั้งสามที่ตายไป ดังนี้

ดูดีความรักนักหนาหนอ
ถึงสามศพสยบเรียงเคียงกัน
แสนสงสารลำทับสาวน้อย
งามโฉมประโลมโลกวิไล
กรรมไต่บันดาลสังหารเจ้า
ไอ้ชมพลาหน้าชมพูมีมือมี
ควรฤาเราสามตามสังหาร
ตรงต่อรักหักไม่เห็นแก่ตน
อนิจจาชเนาเจ้าเพื่อนซี้
ช่วงอภัพสับหลงจงจิตนัก
อนิจจารักกระไรใจจิตเหลือ
จงรู้ฤทธิ์รักร้ายอย่าหมายเชย

มาลวงล่อโลมพาคนอาศัย
ล้นทาสรักทั้งนั้นอนาถใจ
บุญใดที่ค่อยส่งให้
ผูกจิตชายได้ตั้งคารวิ
ให้พลอยกลืนรักเข้าไปเป็นผี
น้ำใจดีกล้าหาญทานทน
ดังตาโก๊ะทะยานไม่ย่อถ่น
ควรนับว่าเป็นคนซำความรัก
ได้ชุนข้องลำเค็ญเพราะรักหนัก
ไม่มีส่วนสุขสักหน่อยหนึ่งเลย
ไม่แผ่แผื่อผลาญชีพเล่นเฉยเฉย
ศพจะเกยก่ายกลาดอนาถใจ
(หน้า ๑๑๓ - ๑๑๔)

และ

ไอ้ไอ้ชมพลาช่างกล้าเหลือ
ใจเขาเด็ดใจเขาเด็ดน่าเซ็ดใจ

เข้าแยงเหยื่อจากปากพยัคฆ์ใหญ่
เราพึ่งได้เคยเห็นคนเช่นนี้

ยังรักหญิงยิ่งกว่ากายจนหายหวง
 บอกให้รักยเนาว่าชาติ
 ใจเขาเด็ดใจเขาเด็ดไม่เซ็ดขาม
 ใจล่าหับดับชีวิตจิตมันคง
 ใจนางเด็ดใจนางเด็ดไม่เซ็ดขาม
 ไซแต่พูดลวงล่อพอห่างคลาย
 ไม่กลัวความมรณาช่างกล้าเหลือ
 ใจนางเด็ดใจนางเด็ดดังเพชรจริง
 อนิจจายเนาว่าเซลาฤ
 ใจเขาเด็ดใจเขาเด็ดเซ็ดสันดาน
 รู้ตระหนักว่านางรักข้างคู่แข่ง
 ครั้นนางตายไม่วายหักความกลัว
 ใจเขาเด็ดใจเขาเด็ดไม่ทิ้งถอย
 ทั้งสามมีดีประเสริฐควรเซ็ดซ้อน

กลับเป็นห่วงหวังแต่สุขของโฉมศรี
 ถึงผิดมีก็ยังเห็นเป็นคนตรง
 จนถึงยามสิ้นชีวิตน่าพิศวง
 ไม่พะวงแต่ความสุขสนุกสบาย
 ช่างตอบความดียิ่งหญิงทั้งหลาย
 มาตัวตายมิให้คิดจิตประวิง
 ดูแปลกเชื้อชาติเช่นที่เป็นหญิง
 ใครท้วงติงก็ต้องเห็นว่าเป็นพาล
 ที่แท้ชื่อแสนฉลาดทั้งอาจหาญ
 จับชมพลาแล้วไม่ผลาญเมื่อผลอตัว
 ไม่คิดแย่งยอมให้เขาเป็นผัว
 ลู้กลืนกลัวสัสภัยกับรักหักใจมรณ
 ตรงไม่น้อยไม่เคยเห็นเช่นแต่ก่อน
 พอแบ่งผอนที่พวกเราว่าเมารัก
 (หน้า ๑๑๘ - ๑๑๙)

ในวรรณคดีอีสานเรื่องตำนานฟ้าแดดสงยางมีการคร่ำครวญของพ่อและแม่ของนางฟ้าหยาดเมื่อรู้ว่าลูกสาวของตนกำลังจะตายจากไป ในขณะที่เดียวกันผู้เป็นพ่อก็พยายามจะช่วยชีวิตนางฟ้าหยาดให้ได้ไปด้วยดังต่อไปนี้

... แต่นั้น บิดาให้ทั้งมารดาตนแม่ มาฮอดแล้วไซมอุ้มเป่าหู ชนังอกไอบุตรีจอมลูก กูเออย แสนโตกเศร้างดอมให้ลูกตน โอนอ เจ้าแม่ทุกขบ่มั่วเป็นสิ่งสิ้นใดลูกเออย แม่ได้โทมนังคิดคั่งทวงดอมน้อย บิดาให้ใจมนางอุ้มฮอน แม่แล้ว ลูกอย่าได้ทอดให้เป็นฮ้ายบ่แม่นคอง ลูกเออยมารดาแก้วเทวีตนแม่ ฮ้องฮ่าให้ทั้งเอ็นลูบคิง เจ้าผู้ สายคอกแก้วให้คืนมาหาแม่ ปางนี้ เจ้าแม่อย่าได้ตายจากห้องทองแก้วคอบชาย แม่ท่อน....

(หน้า ๗๓)

การแสดงความรักผิดชอบของตัวละครที่เป็นบิดา สามี หรือบุตรของตัวละครเอกที่ตาย

ในวรรณคดีหลายเรื่องเมื่อปรากฏการตายของตัวละครเอกขึ้นจะมีการแสดงความรับผิดชอบโดยผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่โดยเฉพาะสามีและบุตรของตัวละครเอกที่ตาย การแสดงความรับผิดชอบการตายของตัวละครเอกมี ๒ ลักษณะคือ การเอ่ยยอมรับผิดด้วยวาจา และการเอาชีวิตของผู้ฆ่าตัวละครเอกมาชดใช้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ความตายของนางวันทองเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหันและไม่มีผู้ใดคาดคิดมาก่อน เมื่อนางวันทองตายจึงปรากฏถึงการโทษตัวเองว่าเป็นสาเหตุให้นางวันทองตาย และการกล่าวโทษผู้อื่นว่าเป็นผู้ทำให้นางวันทองตาย เริ่มต้นจากพระไวยซึ่งมีบทบาทสำคัญในการไปลักพาตัวนางวันทองมาจากบ้านขุนช้าง ได้กล่าวแสดงความรับผิดชอบว่าตนเป็นผู้ที่ทำให้แม่ต้องตายจากไป ดังนี้

ข้าไทเงินทองก็กองเกลื่อน
ได้เห็นหน้าบิดาทูกราตรี
คิดถึงจึงไปรับแม่กลับมา
มีรู้ว่าพามาบรล้วย

บ้านเรือนยศศักดิ์เกษมศรี
ยังขาดแต่แม่นี้ไปอยู่ไกล
หมายว่าจะยกย่องให้ผ่องใส
ดังลูกฆ่าแม่ให้มรณ
(หน้า ๘๗๑)

ดังนั้น พระไวยจึงพยายามพูดให้เพชรฆาตนั้นฆ่าตนแทนที่จะฆ่านางวันทองเพราะความผิดทั้งหมดอยู่ที่ตนเพียงคนเดียว ดังนี้

จึงหันมาว่าเหวยเพชรฆาต
ขอตายแทนตัวของมารดา
เป็นเพราะกูรับแม่กลับมา
ว่าพลางกลิ้งเกลือกเสือกไป

มาพันพาดเรานี้จะดีกว่า
อย่าให้แม่ช้ำนี้บรล้วย
ท่านจึงลงอาญาเป็นข้อใหญ่
ละอินให้อยู่กับตีนของมารดา
(หน้า ๘๗๒)

ขุนแผนก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่แสดงความเสียใจที่ไม่สามารถปกป้องนางวันทองไว้ได้ โดยรำพันว่าตนเองเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสงคราม สามารถรบชนะมาโดยตลอดแต่กลับปกป้องไม่ให้ใครฆ่านางวันทองไม่ได้ ดังนี้

อกเอ๋ยเคยยากก็หนักหนา	ศึกเลือสู้มาเป็นหลายหน
ร้อยทัพพันทัพไม่อัปจน	ไพร่พลกองทัพไม่ยับเยิน
ถึงสาตราอาวุธเป็นท่าฝน	ก็คุ้มคนไว้ได้ไม่ถูกเงิน
ฝีมือลาวเซียงใหม่ไม่มีเกิน	แตกตะเพินเพราะพระเวทวิเศษดี
แต่ชั้นม้าอาวุธก็ไม่เข้า	เอาไฟเผาไฟดับลงกับที่
จนเลื่องชื่อลือชาทั้งธานี	ครั้งนี้คิดมาน่าน้อยใจ
คนอื่นหมิ่นแสบก็คุ้มรอด	ยอดรักคนเดียวไม่คุ้มได้
จำเพาะเด็ดดวงจิตปลิดเอาไป	ช่างกระไรพื้นที่จะป้องกัน
แม้ฆ่าศึกสะอึกมาล้อมกรุง	อย่าหมายมุ่งว่าจะได้ไอศวรรย์
แต่คนเดียวจะอาสาเข้าฝ่าฟัน	ให้สืบทอดสืบหมิ่นไม่ย่อท้อ
นี่จิตใจด้วยพระทูลกระหม่อมแก้ว	ได้สั่งแล้วว่ามีให้ผู้ใดขอ
เสด็จกลับเข้าวังไม่รั้งรอ	คอง้องเด็ดด้วยพระอาญา

(หน้า ๘๗๔ - ๘๗๕)

นอกจากการกล่าวแสดงความรับผิดชอบด้วยวาจาที่ได้กล่าวมาแล้ว ตัวละครที่เกี่ยวข้องกับตัวละครเอกที่ตายอาจเลือกการกระทำในลักษณะการเอาชีวิตของผู้ที่ฆ่าตัวละครเอกทดแทนชีวิตของตัวละครเอกที่ตายไปคล้ายกับการแก้แค้นแทนตัวละครเอก ในที่นี้มีเพียงเรื่องเดียว คือ ลิลิตพระลอ ซึ่งเป็นการสั่งให้เอาชีวิตผู้ที่เกี่ยวข้องกับการตายทั้งหมด ท้าวพิชัยพิชณูกรเห็นศพของพระลอและพระเพื่อนพระแพงแล้วก็แสร้งทำเป็นไม่เสียใจ สั่งให้ผู้ที่เข้ามาฆ่าสามกษัตริย์มารับรางวัล ทหารที่ถูกพระเจ้าย่าหลอกใช้จึงพากันเข้ามาเผ่าครบถ้วนทุกคน แล้วพระองค์ก็สั่งให้ฆ่าทหารเหล่านี้ด้วยการทรมานก่อนตาย รวมถึงตัวพระเจ้าย่าซึ่งเป็นผู้บงการด้วย ดังนี้

... ชาวขจรไปบมิมีด ถึงท้าวพิชณูกร ภูธรด่วนเสด็จมา เห็นสองธิดาสุดสวาท แลพระบาทลอดิลก เลือดตกอาบทั้งตน ยืนอยู่กลบมิตาย ธกัฟายน้ำเนตรจะใจ้ เรียกลูกให้แลเขยขวัญ เรียกฉันใดกับมิพร้อง ต้องฉันใดกับมิติง ยืนอังกั้นอยู่กระด้าง เจ้าช้างจึงรู้รบัด ว่าสามกษัตริย์ เสวยกรรม ธกัทำฉันธบมิโกรธ ว่าฆ่านักโทษทั้งหลาย ตายตามกันหน้าใจ แต่ผู้ใดกล้าสามารถ อาจอาสาฆ่าล้างเขา ให้มาเอารางวัล ผู้ใดอันแก่แล้วหาญ จะบ้านาญยังรู้หลัก เราจะให้ศักดิ์เป็นขุน ปุนเป็นหมื่นเป็นพัน เขาก็หากันมาบมิช้า มาถ้วนหน้าบหลอได้ ธกัให้เอาเชือกสวมคอ ปอปลับรัดมัดคอก แล้วให้เอาหอกร้อยขา トラชื่อถ้วนทุกคน ก็ให้พันกลพันหยวก ดาบจวกกลิ้งเกลือกกาย ส่วนหมุ่นายนั้นไสร้ ธกัให้ต้มให้คลอก แต่ตนยาดอกไสร้ให้แล ไซ้แม่ตัวเจ้าหล้า ธกัให้ฆ่าให้ลำบาก ลากเอาศพเสียเสริจ ธกัเสด็จยังลูกให้ ให้บรูก็ให้ ใ้ลูกแก้วกับตน พ่อเอย

(หน้า ๑๒๙ - ๑๓๐)

การแสดงความรักที่ผิดชอบต่อการตายของตัวละครเอกด้วยวิธีต่าง ๆ นี้ ส่วนหนึ่งเกิดจากความรู้สึกผิดและเสียใจของตัวละครที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะป็นพระไวยและขุนแผนจากเรื่องขุนช้างขุนแผน หรือ ท้าวพิชัย-พิษณุกรจากลิลิตพระลอก็ตาม การรู้สึกผิดเสียใจดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเนื่องจากคนเหล่านี้โทษตัวเองว่าไม่สามารถทำหน้าที่ปกป้อง หรือรับผิดชอบต่อการตายของตัวละครเอกได้อย่างเต็มที่นั่นเอง

การสร้างอารมณ์สะเทือนใจจากพฤติกรรมขัดแย้งของตัวละครที่เกี่ยวข้องกับตัวละครเอก

พฤติกรรมหนึ่งที่พบในวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกซึ่งน่าจะก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้เสพรวรรณคดีเหล่านี้ ได้แก่ พฤติกรรมของตัวละครที่เกี่ยวข้องกับตัวละครเอกบางตัวโดยเฉพาะลักษณะการคร่ำครวญ เสียใจ แต่ไม่ยอมรับว่าความตายของตัวละครเอกนั้นเกิดขึ้นเพราะตนเองเป็นสาเหตุหนึ่งด้วย จึงโยนความผิดหรือการโทษว่าผู้อื่นเป็นผู้ผิดที่ทำให้ตัวละครเอกนั้นต้องตาย นอกจากนี้การแสดงออกอย่างไม่ถูกกาลเทศะของตัวละคร ก็ยังทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้อ่านได้อีกด้วยเช่นกัน ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดในเรื่องนี้ ได้แก่ พฤติกรรมการกล่าวโทษผู้อื่นของนางศรีประจัน และพฤติกรรมของขุนช้าง ในตอนประหารนางวันทอง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

พฤติกรรมของนางศรีประจันเมื่อทราบว่าลูกสาวของตนเองถูกประหารชีวิตไปก็กล่าวโทษว่าขุนแผนขุนช้าง และพระไวย เป็นสาเหตุให้ตัวละครเอกต้องตาย ดังนี้

โธ้วเจ้าวันทองของแม่เอ๋ย	ไม่ควรเลยจะเข้าไปให้เขาฆ่า
ถ้าเจ็บไซ้อยู่บ้านกับมารดา	ก็จะได้รับการพยาบาล
เมื่อพ่อตายหมายจะอยู่เป็นเพื่อนแม่	จนเฒ่าแก่ไม่พวกรไปจากบ้าน
เผอิญเนื้อเคราะห์กรรมนำบันดาล	ไปได้หัวจันฑนาลให้ผลาญตัว
ถ้ารู้ว่ามันจะเป็นถึงเช่นนี้	จะให้บวชเป็นชีที่ทานขรัว
ถึงเงินทองกองให้ไม่เมาเมา	อันลูกสาวก็มีให้ผู้ใดเซย
ทั้งอ้ายแผนอ้ายล้านกบาลไส	ล้วนจัญไรได้มาเป็นลูกเซย
แย่งกันเหมือนหมาหมูไม่เคย	เอาจนเลยฉิบหายถึงวายปราณ
อ้ายลูกชายพลายงามเมื่อยามเด็ก	เห็นเล็กเล็กก็เอ็นดูอยู่ว่าหลาน
มิรู้ว่าเติบโตใหญ่ใจจะพาล	พลอยล้างผลาญมารดาชีวาวาย

(หน้า ๘๘๙)

ผู้เสพรณคดีเรื่องนี้มาตั้งแต่ต้นจะเกิดความรู้สึกว่าสาเหตุที่นางวันทองต้องพบกับชะตากรรมที่น่าสะพรึงกลัวจนต้องตายเช่นนี้ นางศรีประจันก็มีส่วนด้วย เพราะนางศรีประจันเป็นคนเจ้ากี้เจ้าการให้นางวันทองต้องแต่งงานกับขุนช้าง ทั้ง ๆ ที่นางวันทองแต่งงานกับขุนแผนไปแล้ว แต่เมื่อนางวันทองตาย นางศรีประจันกลับมานั่งโทษคนอื่น ๆ ไม่ได้กล่าวโทษตัวเองเลย

พฤติกรรมขัดแย้งที่ทำให้ผู้เสพรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนยิ่งรู้สึกโศกสลดและสะเทือนใจมากยิ่งขึ้นได้แก่ พฤติกรรมของขุนช้างซึ่งเป็นสามีคนหนึ่งของนางวันทอง ขุนช้างมีส่วนสำคัญคนหนึ่งที่ทำให้นางวันทองต้องถูกประหารชีวิต เพราะเป็นคนถวายฎีกาให้พระพันวษาตัดสินคดีเรื่องนางวันทอง ในขณะที่นางวันทองกำลังจะโดนประหารชีวิต และคนอื่น ๆ ก็กำลังเศร้าโศกอยู่นั้น ขุนช้างกลับทำพฤติกรรมที่น่าอนาถ เช่น การเหยียบขี้หมาจนลอะเทอะ ไม่มีใครกล้าเข้าใกล้เพราะความเหม็น เป็นต้น ซึ่งแม้จะดูเป็นเรื่องตลกขบขัน แต่ในสถานการณ์เช่นนั้นก็ยิ่งทำให้มองเห็นว่านางวันทองเป็นหญิงสาวที่ต้องประสบชะตากรรมที่น่าสงสาร โดยเฉพาะการมีสามีที่ไม่เอาไหนไม่ได้เรื่องอย่างขุนช้าง แม้แต่คำพูดและคำรำพันของขุนช้างก็กล่าวโทษไปที่ตัวนางวันทองว่า เป็นเพราะนางวันทองโลเล หลอยใจ และไม่ยอมเลือกที่จะมาอยู่กับตนทำให้ต้องตาย ดังนี้

ฝ่ายขุนช้างนั่งเหงาไม่เข้าใกล้	ร้องไห้หน้าขาวราวกับผี
เสียใจไหลล่อเพื่อพาทิ	คราวนี้ตายแน่แล้วแม่คุณ
พุกโธ้อยู่หลัดหลัดมาพลัดกัน	โอ้แม่วันทองตายเพราะอ้ายขุน
เนื้อหนังเจ้าจะพังลงเป็นจุน	เพราะอ้ายตุนโง่งงเข้ากราบทูล
ลูกเต้าเจ็บไข้แม่ไปเยือน	ลูกคิดเชื่อนว่าแม่แร้ไปสุญ
เขามาบอกเล่าเป็นคำมุล	อ้ายหัวบุนนมเกลี้ยงขึ้นเถียงไป
ถึงลูกทูลเหตุผลต้นปลาย	ที่จริงหาได้ตายเพราะลูกไม่
พระองค์ทรงชักรักใคร	แม่สองใจคิดยากหากเลโล
ให้การไหลหลงทรงโกรธเกรี้ยว	ถ้ารักช้างช้างเดียวขนมโก๋
จะได้อยู่เรือนเหยาเสาโตโต	แกงเทโพกินเล่นให้เย็นใจ
	(หน้า ๘๗๗)

พระพันวษาซึ่งมีบทบาทในการสั่งประหารนางวันทอง เมื่อได้ทราบว่านางวันทองถูกตัดคอไป แม้พระไวยจะมาทูลขอชีวิตนางวันทองจากพระองค์แล้ว พระพันวษาไม่ได้โทษว่าใครเป็นผู้ทำให้นางวันทองตาย เพราะพระองค์ทรงคิดว่าสิ่งที่ทำให้นางวันทองต้องตาย คือเวรกรรมของนางวันทองเอง ดังข้อความต่อไปนี้

ครานั้นภูเบนทร์เรนทร์สูร
 แข็งขี้ง้ออันตันพระทัย
 เป็นครู่หนึ่งจึงตรัสออกมาได้
 ขอแม่ได้ก็ไม่พ้นจากอาญา

ฟังทูลดั่งฟ้าพาดปราสาทไหว
 ตะลึงไปมิได้ตรัสจำนรรจา
 กุสงสารจมีนไวยเป็นหนักหนา
เป็นเวรราชของมันเท่านั้นเอง
 (หน้า ๘๙๑)

ความคิดเห็นนี้สอดคล้องกับที่ขุนแผนกล่าวพลบใจพระไวยเมื่อนางวันทองตายแล้ว ดังนี้

ขุนแผนแล่นยุดจุดพลายงาม
ผลกรรมจึงจำให้บรรลัย
 โดดไปคล่อมเจ้าวันทองไว้
 มันกลุ่มมุ่มกันจุดก็สุดฤทธิ์

จงฟังพ่อห้ามอัชฌาสัย
 พ่อนั่งอยู่ใกล้ก็ลืมหินคิด
 จึงไม่ทันได้แก้ไขแต่สักหนิด
 ชีวิตวันทองจึงบรรลัย
 (หน้า ๘๘๕)

การตายของนางวันทองจึงก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้อ่านได้มากเมื่อเทียบกับเรื่องอื่น ๆ เพราะพฤติกรรมขัดแย้งที่ทำให้ยิ่งเห็นใจในชะตากรรมของนางวันทอง ดังได้กล่าวมาแล้วนี้

อาจสรุปได้ว่าลักษณะการคร่ำครวญของตัวละครที่เกี่ยวข้องกับตัวละครเอก แบ่งได้เป็น ๔ ลักษณะ คือ การกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครที่มีต่อกันในทางดีงาม บทคร่ำครวญจะแสดงให้เห็นถึงความโศกเศร้าสะเทือนใจของตัวละครซึ่งได้แก่ญาติสนิทของตัวละครที่ตาย นอกจากนี้ยังปรากฏลักษณะการแสดง ความรับผิดชอบของตัวละครที่เป็นบิดา สามี หรือบุตรชายของตัวละครเอกที่ตาย การแสดงความรับผิดชอบ ในกรณีนี้อาจแสดงออกมาได้ ๒ ทางคือ แสดงความรับผิดชอบและความเสียใจด้วยวาจา และแสดงความรับผิดชอบ โดยการเอาชีวิตของผู้ที่ฆ่าตัวละครเอกเป็นการทดแทนในลักษณะคล้ายคลึงกับการแก้แค้น และสุดท้ายพฤติกรรมความขัดแย้งของตัวละครที่เกี่ยวข้องกับตัวละครเอกอย่างที่ปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผน โดยเฉพาะการโยนความผิดหรือการโทษคนอื่นว่าเป็นสาเหตุให้นางวันทองต้องตาย ไม่ว่าจะป็นนางศรีประจันแม่ของนางวันทอง หรือขุน-ช้างซึ่งเป็นสามีคนหนึ่งของนางวันทอง นอกจากนี้หากตัวละครที่เกี่ยวข้องอยู่ในฐานะที่สูงกว่า ก็อาจไม่แสดงความรับผิดชอบใด ๆ โดยกล่าวถึงเวรกรรมที่ทำให้ตัวละครเหล่านั้นจะต้องเสียชีวิตเอง เช่นกรณีของพระพันวษา เมื่อสั่งประหารนางวันทองไปแล้วก็ไม่ได้สนใจหรือรับรู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นทำได้นัก แต่ก็ให้ความช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ เช่นเมื่อพระไวยมาทูลว่าจะจัดงานศพและจะขอบวชให้แก่นางวันทอง เป็นต้น

ข. การสร้างอารมณ์สะเทือนใจจากการบรรยายฉากการตายของตัวละครเอก

ฉากการตายของตัวละครเอกในวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายแต่ละเรื่องเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ กวีนำมาใช้ในการสร้างอารมณ์สะเทือนใจ ในฉากการตายของตัวละครเอกก็สามารถจะพรรณนาเหตุการณ์ โดยการใช้ถ้อยคำ ลีลาหรือท่วงทำนองในการประพันธ์และรสรวรรณคดีซึ่งทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพที่เกิดขึ้น อย่างชัดเจน รายละเอียดของการสร้างอารมณ์สะเทือนใจจากฉากการตายของตัวละครเอก มีดังต่อไปนี้

ฉากการตายของตัวละครเอกในเรื่องขุนช้างขุนแผน

ตัวละครเอกที่ตายในเรื่องขุนช้างขุนแผนนางวันทองที่ถูกสังหารชีวิตเนื่องจากไม่อาจตัดสินใจ เลือกลงอยู่กับใครได้ระหว่างขุนแผน ขุนช้างและจมื่นไวยวรนาถ ฉากการตายของนางวันทองเริ่มต้นหลังจากพระ พันนงษาได้ตัดสินคดีโดยการถามนางวันทองว่าต้องการจะอยู่กับใคร เมื่อนางวันทองอึ้งและตอบไม่ได้ พระ พันนงษาจึงสั่งให้ประหารชีวิตนางวันทองในโศภณฐานที่ทำให้ตัวเป็นคนหลายใจในทันที

ในฉากที่นางวันทองจะถูกประหารชีวิต พระไวย ขุนแผน นางลาวทอง นางแก้วกิริยา นางสร้อยฟ้า และนางศรีมาลาเข้ามาขอขมาเพื่อไม่ให้เป็นเวรกรรมต่อไปในภพภาคหน้า จากนั้นนางวันทองก็กราบขอขมา นางทองประศรี การบรรยายเหตุการณ์ตอนนี้ปรากฏลีลาการบรรยายแบบสลับลาบิงคพิสัยอยู่หลายตอน แสดง ถึงความเศร้าโศกของนางวันทองและญาติมิตรผู้ใกล้ชิด รสรวรรณคดีที่เกิดขึ้นคือ กรุณารส หรือรสแห่งความ สงสาร* เป็นการพรรณนาอารมณ์เศร้าโศกสะเทือนใจในการล่ามาก่อนที่นางจะถูกประหารชีวิต พระไวยคิดจะ เข้าไปขอพระราชทานอภัยโทษจากพระพันนงษา ขุนแผนบอกว่านางวันทองถึงคราวตายแล้วถึงขอพระราชทาน ชีวิตได้ก็ไม่พ้นต้องตาย เมื่อพระไวยตัดสินใจเข้าไปขอพระราชทานชีวิตนางวันทองจากพระพันนงษา พระองค์ก็ ยกให้ พระไวยรีบขี่ม้ากลับไปยังแดนประหารด้วยความตั้งใจ แต่เพชรฆาตสำคัญผิดคิดว่ากิริยาของพระไวย เป็นการเร่งให้ประหารชีวิตนางวันทองจึงรีบลงดาบตัดคอนางวันทองทันที ความตอนนี้มีว่า

* ในคัมภีร์สุโขธาลังการ ได้อธิบายไว้ว่า กรุณารส ได้แก่ สภาพอันเป็นที่ตั้งแห่งความเศร้าโศกเพราะประสบสิ่งที่ไม่ น่าปรารถนา และเพราะสิ่งที่น่าปรารถนาฉิบหายไปอนภาวะในกรุณารสนั้น มีอาการร้องไห้ เชื้อมซึมและกระต้างเป็นต้น (อ่าน รายละเอียดได้ในคัมภีร์สุโขธาลังการ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔), หน้า ๒๔๒.

ครานั้นพระยายมราช
 ผลกรรมวันทองจะต้องฟัน
 พระไวยเดินไปด้วยบาทา
 โบกธงหลังม้ามาแต่ไกล
 แน่แล้วพระไวยเข้าไปทูล
 พวกเราก็มืดที่ซักซ้า
เพชรฆาตราชมัลเข้าย้อยุด
 เหลียวมาเรียกผัวกลัวเขาฟัน
ซบฟันกันถอดวันทองไว้
 เพชรฆาตดาบยาวก้าวเข้ามา
จุดคร่าคว่ากันอยู่ต้นตึง
 ดาบยู่พับยับเยินไป
ขุนแผนฮึดฮัดกัดฟันเกรี้ยว
 เพชรฆาตแกว่งดาบวาบวาบมา
ต้องคอวันทองขาดสะบั้น

เห็นประหลาดก็กลัวอยู่ตัวสิ้น
 จึงเผอิญคิดกันให้ผิดไป
 นี่ใครซุ่มมานาน่าสงสัย
 มิใช่พระไวยที่กลับมา
 นเรนทร์สุกริ้วโกรธว่าไม่ฆ่า
 เร็วเหวยเอามารีบฆ่าฟัน
จุดวันทองกลัวอยู่ตัวสิ้น
ขุนแผนดันโดดข้ามผู้คุมมา
 ขุนช้างร้องไปชิงไว้ทวา
 ขุนแผนโถมถาศร่อมเมี้ยไว้
 ฟันฝังถูกขุนแผนหาเข้าไม้
 เข้ากลุ่มรุมจุดได้ขุนแผนมา
 บิดตัวเป็นเกลียววางกุทวา
 ย่างเท้าก้าวแล้วฟันลง
ชีวิตวัดับพลันเป็นมุยมง
 (หน้า ๘๘๒ - ๘๘๓)

ภาพในฉากการตายของนางวันทองทำให้เราได้เห็นภาพความซุลมุนุ่นวาย ระหว่างการพยายามทำหน้าทีของเพชรฆาตและการที่ขุนแผนพยายามปกป้องนางวันทองจากคมมีด กวีบรรยายว่า เพชรฆาตถือดาบยาวเดินเข้ามาแสดงอาการย้อยุด และ จุด นางวันทองซึ่งกำลังกลัวจนตัวสิ้นและพยายามจะเหลียวมาเรียกให้ขุนแผนผู้เป็นสามีเข้ามาช่วย และกวียังได้ใช้คำว่า เพชรฆาตก้าวย่าง จุดคร่า ฟันฝัง ซึ่งในที่สุดดาบก็ฟันถูกคอของนางวันทองขาดสะบั้นลงไป ในตอนนั้นนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการพยายามทำหน้าที่ของเพชรฆาตอย่างแข็งขันแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามจะช่วยเหลือนางวันทองของขุนแผนด้วย จากการที่กวีบรรยายว่า ขุนแผนซบฟัน กันถอด ดันโดด โถมถาศร่อมเมี้ย ฮึดฮัดกัดฟันเกรี้ยว ซึ่งแสดงถึงอาการขัดใจของขุนแผนที่พยายามจะปกป้องนางวันทองจากคมดาบของเพชรฆาตและเมื่อช่วยเหลือนางวันทองไม่สำเร็จ ขุนแผนก็ถึงกับล้มลงทั้งยืน แสดงให้เห็นถึงความตกใจและเสียใจที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงและกระหันทัน เช่นเดียวกับกิริยาท่าทางของตัวละครอื่นที่ผู้เขียนบรรยายไว้ว่า แน่หนึ่งไป ล้มนั่งกึ่งอยู่ไกล กลิ้งเกลือกเลือกกายาล้มคว่าหงาย ล้มกลิ้งทั้งลูกชาย และสุดท้าย ใครจะรู้สึกกายก็ไม่มี รสวรรณคดีที่เกิดขึ้นในตอนนี้อาจแสดงให้เห็น

เห็นรสของความตื่นเต้น แบบที่เรียกว่า อัพภูตรส* ได้จากความซุลมุนที่เกิดขึ้นในฉากและความน่าสะพรึงกลัวของภาพที่นางวันทองถูกเพศฉมาตพันคอขาดสะบั้นด้วย

ฉากการตายในเรื่องลิลิตพระลอ

ในตอนต้นของวรรณคดีเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความทุกข์ยากแสนสาหัสของพระลอที่พยายามเดินทางมาหาพระเพื่อนพระแพงด้วยความรักไปพร้อม ๆ กับที่แสดงให้เห็นความทุกข์ของพระเพื่อนพระแพงที่เฝ้ารอคอยการมาถึงของพระลอลอย่างใจจดใจจ่อ แต่เมื่อคนทั้งสามได้มาพบกันแล้ว แทนที่จะเต็มไปด้วยความสุข กลับกลายเป็นว่า ต้องมาพบกับฉากการตายที่น่าเศร้าสลด ลิลิตพระลอบริเวณคดีเรื่องเดียวที่แสดงให้เห็นภาพของตัวละครเอกทั้งสามยืนพิงกันสิ้นชีวิตโดยถูกศรตรึงร่างเอาไว้ ภาพที่ปรากฏนี้เป็นที่ประทับใจของผู้เสพรวรรณคดีมาแล้วทุกยุคทุกสมัย

จากเนื้อเรื่องผู้อ่านอาจสังเกตเห็นตั้งแต่ต้นว่าเรื่องนี้จะจบลงด้วยความตายของตัวละครเอกทั้งสามในคำรำพึงของปู่เจ้าสมิงพรายเมื่อคิดจะช่วยพระเพื่อนพระแพงทำเสน่ห์ ดังนี้

...ปู่ผันผายตอบถ้อย อยู่น้อยหนึ่งบมีนินาน ปู่ก็วิญญาณเล็งดู กูจะช่วยควรฤทธิมิดู
รู้ทั้งมวลทุกอัน ด้วยผลกรรมเขาแต่ก่อน ทำหย่อนหย่อนตึงตึง ส่วนจะถึงบมีหยุด เทว่า
พลันสุดพลันม้วย ด้วยผลกรรมของเขาเอง แต่เพรงเห็นเขาทั้งสอง ทำบุญบวงจะใจ ขอได้
พึงบุญตา..

(หน้า ๑๙)

สิ่งที่ยืนยันอีกครั้งว่าเรื่องนี้จะต้องจบด้วยความตายอย่างแน่นอนอีกตอนได้แก่ ตอน พระลอเสี่ยงน้ำ ซึ่งผลของการเสี่ยงระบุชัดเจนว่าพระลอต้องตายอย่างแน่นอน ดังนี้

* ในคัมภีร์สุโขทัยกล่าวถึงลักษณะของ อัพภูตรส เอาไว้เป็นฉันทซึ่งแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า ความพิศวงที่บังเกิดขึ้น เพราะความของบทที่เกินวิสัยโลก ชื่อว่า อัพภูตรส อากาศมีเหนือออกน้ำตาไหล และกล่าวว่าสาธุเป็นต้น เป็นอนุภาวะ (อาการที่ปรากฏต่าง ๆ ในขณะที่ได้ประสพวิภาวะนั้น ๆ ได้แก่ เหงื่อตก น้ำตาไหล เปล่งวาจาสาธุออกมา) ของอัพภูตรสนั้น ความสยดสยอง ความซุลมุน ความเด็ดเดี่ยวและปัญญา เป็นพยางค์ (อาการที่เป็นความเปลี่ยนแปลงพลิกแพลงต่าง ๆ ที่จะทำให้อัพภูตรสถึงจุดอิมได้แก่ ความสยดสยอง ความซุลมุน ความเด็ดเดี่ยว และความฉลาด) ในอัพภูตรสนั้น อ่านรายละเอียดได้ในเรื่องเดิม. หน้า ๒๖๕ - ๒๖๖.

มากุจะเสี้ยนน้ำ	หนองไป ปรี่นา
น้ำซู้กาหลงไหล	เซี้ยวแท้
ผิวกุจะคลาโคล	บรอด คีนนา
น้ำจูงเวียนวนแม่	รอดไสร้งไหล
ครันวางพระโอรสู่น้ำ	เวียนวน อยู่นา
เห็นแก่ตาแดงกล	เลือดย้อม
เหตุที่ระทดทน	ทุกซีใหญ่ หลวงนา
ถนัดตั้งไม้ร้อยอ้อม	ท่าวท้าวทับทรง
	(หน้า ๖๙ - ๗๐)

นอกจากนี้พระลอยยังเป็นตัวละครที่แสดงความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาว่าจะต้องตายตามผลการเสี้ยนน้ำ โดยรำพึงว่า

พระตายลูกจงได้	เห็นผี ท่านนา
ผีลูกตายกษัตริ	แม่ได้
เผาศพลูกอย่ามี	อุจาด ราแม่
ถาบร้างเผาผีให้	บร้างได้เผาผี
ลูกตายก็ตายแล้ว	เจ็บบเห็นหน้าแก้ว
เกิดเกล้ากุมมา	
น้ำตาไหลหลังให้	เป็นเลือดตกอกใหม่
ออกท้าวฤเห็น	ลูกเอย
กลางเข็ญเห็นแห่งน้ำ	อกลูกเพียงผกขั่ว
ออกท้าวใจบุญ	ลูกเอย
	(หน้า ๗๐)

อย่างไรก็ดี เมื่อพระลอยได้พบกับพระเพื่อนพระแพงและได้ลักลอบอยู่ด้วยกันแล้ว ความสุขทำให้พระลอยลืมผลการเสี้ยนหายนี้ไประยะหนึ่ง จนกระทั่งเมื่อท้าวพิชัยพิษณุกรทราบเรื่องและได้ดำริจะทรงยกสองนางให้และพระเจ้ายาได้ล่วงทวารให้มาล้อมฆ่า พระลอยก็ได้แสดงอาการหวาดกลัวการตายเหมือนในตอนแรก ซึ่งน่าจะแสดงให้เห็นว่าพระลอยยอมรับชะตากรรมจากการกระทำของตนได้แล้ว เช่นเดียวกับพี่เลี้ยงทั้งสี่และพระเพื่อนพระแพงที่ขันอาสาจะช่วยพระลอรบโดยมิได้หวาดกลัวความตายแต่อย่างใด ภาพความตายของ

พระเพื่อนพระแพงและพระลอที่ปรากฏเริ่มต้นด้วยความมองอาจของกษัตริย์ทั้งสาม ท่ามกลางหมู่ทหารของพระเจ้ายี่ซึ่งรุมกันเข้ามา ดังนี้

....ไล่ฟอนฟันฟันแทง แวงวัดตัดหัวขา ดุมหิม่าทั้งสาม งามเงื่อนดึงราชสีห์ ครวรี
อาวุธองอาจ เอิบอำนาจมิกแล้ว ยิ้มแย้มหัวเล่นพลาง กางกรร่อนรารบ น้าวพิภพสำหรับ เขา
ซบกันเข้ารบรอบ ดุจหอบฟางทอดไฟ (หน้า ๑๒๘)

กวีได้สร้างภาพการรุมกันยิงลูกศรเข้ามายังสามกษัตริย์ และภาพทั้งสามพระองค์ต่อสู้อย่างถึงที่สุด โดยไม่เกรงกลัวอีก ดังนี้

...เขาอยู่แต่ไกลลมมีใกล้ ให้ไทรมยิงสามกษัตริย์ ธกัเอาดาบวัดกระจัดกระจาย เขา
เข้าหลายเหลือบ้อง จึงปืนต้องพระองค์ สองอนงค์บมิกแล้ว เอาตัวอกรับปืน ยืนอยู่กับจอม
ราช... (หน้า ๑๒๙)

ในที่สุดทั้งสามกษัตริย์ก็ไม่สามารถจะต้านทานการรุมเข้ามาของกลุ่มทหารของพระเจ้ายาได้ จึงถูกรของฝ่ายตรงข้ามยิงตริ่งทั้งสามพระองค์ จนกระทั่งเลือดไหลลงโทรมตัว ลื่นชีวิตไปพร้อม ๆ กันในขณะที่ว่างยังยืนนิ่งกันอยู่ และหันหน้าสู่ศัตรูราวกับยังไม่ตาย ดังนี้

.... เขาก็เร่งสาครพิษ ตัดสามกษัตริย์สะพรั่ง เลือดตกหลังถึงลง สามพระองค์
อิงกัน ผันหน้าต่อศัตรู พิศดุจจนฤมิต ลื่นชีวิตพร้อมกัน ยืนอยู่ฉับมิตาย... (หน้า ๒๑๙)

กวียังได้บรรยายต่อไปถึงความโศกเศร้าของท้าวพิชัยพิษณุกรที่ได้ทราบข่าวว่าลูกรักทั้งสอง และพระลอซึ่งเป็นเขยนั้นตายจากไปแล้วเอาไว้ที่น่าสะเทือนใจในความรักของพ่อที่มีต่อลูก เมื่อพระองค์ได้เห็นภาพการตายของกษัตริย์ทั้งสามอยู่ต่อหน้า ดังนี้

... ถึงท้าวพิษณุกร ภูธรด่วนเสด็จมา เห็นสองธิดาสุดสวาท แลพระบาทลอดิลก
เลือดตกอาบทั้งตน ยืนอยู่กลบมิตาย... (หน้า ๒๑๙)

เมื่อรู้แน่ว่าทั้งสามพระองค์สิ้นชีวิตไปแล้ว ท้าวพิชัยพิษณุกรก็ถึงกับน้ำตาไหลพรากเรียกหาลูกและเขยด้วยความรักและอาลัย ดังนี้

...ภักีพายนน้ำเนตรจะใจ้ เรียกลูกให้แลเชยขวัญ เรียกฉันใดกับมิพร้อง ต้องฉันใด
กับมิติง ยืนอิงกันอยู่กระด้าง เจ้าข้างจึงรู้บังคับ ว่าสามกษัตริย์เสวยกรรม ... (หน้า ๑๒๙)

ฉากการยืนตายอยู่ด้วยกันสามพระองค์ เป็นฉากที่ยิ่งใหญ่ สง่างามและน่าสะพรึงกลัว และได้สร้างความรู้สึกชื่นชมในการกระทำของสามกษัตริย์ที่คงไว้ซึ่งศักดิ์ศรี ต่อสู้จนตัวตายโดยไม่หวาดกลัวและวิตกกังวลใด ๆ ภาพการตายที่ออกมาจึงงดงามน่าตื่นตะลึงในเวลาเดียวกัน รสวรรณคดีที่เห็นได้อย่างชัดเจนในภาพตอนนั้นนอกจากการรณาสแล้ว ก็คือวีรหรือรสแห่งความกล้าหาญที่ปรากฏอย่างเด่นชัด และรสแห่งความกล้าหาญนี้เองที่ทำให้ภาพการตายของพระลอยิ่งใหญ่ สมบูรณ์และงดงาม สร้างความประทับใจผู้อ่านวรรณคดีเรื่องนี้ตลอดมา

ฉากการตายของตัวละครเอกเรื่อง เงาะป่า

ฉากการตายของตัวละครเอกในเรื่องนี้เริ่มต้นเมื่อชมพูลาจะออกไปหาอาหารมาเพิ่มโดยให้นางลำหับรออยู่ที่ถ้ำ เมื่อเดินออกจากถ้ำกระบอกลูกดอกประจำกายที่คาดไว้ขาดหลุดลงไป ชมพูลาเกิดความกลัวและวิตกกังวลเป็นอันมากแต่ก็ตัดใจเดินทางออกไปหาอาหาร จนบ่ายคล้อยได้อาหารพอสมควรจึงเดินทางกลับถ้ำระหว่างทางได้พบกับชเนาและต่อสู้กันด้วยเหตุผลที่ต่างฝ่ายต่างคิดว่านางลำหับนั้นรักตนไม่ได้รักอีกฝ่าย ดังนี้

ต่างคนต่างว่านางรัก

ความจริงไม่ประจักษ์แจ้งจิต

มาสู้กันใครตายวายชีวิต

นางคงเป็นสิทธิ์ของผู้ยัง

(หน้า ๑๐๘)

ฝ่ายนางลำหับเห็นว่าบ่ายมากแล้วชมพูลายังไม่กลับจึงตัดสินใจออกตามหา ขณะที่รำแก้วพี่ชายของชเนาเห็นน้องชายกำลังต่อสู้กับชมพูลาก็ก้าวชเนาจะเสียที จึงเป่าลูกดอกหุ้มยาพิษไปที่หน้าผากของชมพูลา ชมพูลาโดนพิษก็วิ่งถลาเข้าป่าไปชนกับนางลำหับกลางทาง เมื่อเห็นนางลำหับก็สั่งนางโดยกล่าวว่าหากตนเองตายไปให้นางลำหับไปอยู่กับชเนา เพราะชเนารักนางลำหับมากคงจะไม่ทอดทิ้ง นางลำหับไม่ยอมฟังชมพูลานางกล่าววจาแสดงความมั่นคงในจิตใจนางให้ชมพูลาเข้าใจ และฆ่าตัวตายเพื่อพิสูจน์คำพูดของนางดังนี้

โอ้อ่าชมพูลาของเมียเอ๋ย

โฉนเลยมาสั่งฉันนี้ได้

พ่อเดาจิตเมียผิดเป็นพันไป

ด้วยนี้กว่าวิสัยเป็นนารี

คงกลัวตายหมายแต่จะหาสุข

ถึงยามทุกข์เข้าสักหน่อยก็ถอยหนี

อันฝูงหญิงจริงอยู่ยอมมามี

แต่ใจของน้องนี้ไม่เหมือนกัน

พ่อตายฤๅจะหมายมีผิวใหม่	ให้กินใจกันเป็นนิจคิดหวาดหวั่น
ว่าเคยสองคองปองสามไม่ข้ามวัน	รสรักนั้นคงจะจางด้วยหมองใจ
รักของน้องปองแต่ให้แท้เที่ยง	ไม่หลีกเลียงเซ็ดขามตามวิสัย
จะให้พ่อวายชนม์พันท่วงโย	เมื่อเกิดไทนจะได้พบประสพกัน

ว่าพลางนางฉวยบาตะมา	จากมือชมพลาที่กำมัน
แทงสอดชอกคอกฉับปล้น	มอดม้วยชีวันทันใด
	(หน้า ๑๑๑)

ความตายของนางลำหับแสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญที่ได้ฆ่าตัวตายเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจและความมั่นคงของนางที่มีต่อชมพลา รสวรรณคดีที่ได้ในตอนนี่จึงเป็น วีรรส* หรือรสแห่งความกล้าหาญ ด้วยใจที่มั่นคงของนางลำหับนั่นเอง ในขณะที่ชมพลาเองก็สิ้นชีวิตหลังจากนางลำหับไม่นานด้วยพิษของลูกดอกของรำแก้ว ดังนี้

เมื่อนั้น	ชมพลาละที่อกหมกไม้
เสียวจิตพิษแล่นตลอดใน	โลหิตหลังไหลวายปราณ
	(หน้า ๑๑๑)

ภาพที่ชมพลาอนตายโดยมี “โลหิตหลังไหล” ให้ภาพที่น่าสยดสยองนอกเหนือไปจากความรู้สึกสลดสังเวชที่เกิดขึ้นจากความตายของคนทั้งคู่ ต่อมาเมื่อชเนตามมาได้ยินความที่ทั้งสองสิ่งเสียดกันก่อนตายและเห็นภาพชมพลาและลำหับตายอยู่คู่กันจึงเสียใจมาก และคิดว่าตนเป็นสาเหตุให้ทั้งสองต้องตาย รวมทั้งได้ทราบความจริงว่านางลำหับไม่ได้รักตนเองเลย ชเนจึงฆ่าตัวตายตามคนทั้งคู่ไปเหตุการณ์ตอนที่ชเนตายมีดังต่อไปนี้

ค่อยระยับดับกำสรดสลดจิต	นึ่งพินิจนึกสังเวชเป็นหนักหนา
เอื้อนออกปากชมชมพลา	เขาควรนับว่าลูกผู้ชาย

* คัมภีร์สุโฆธาสังการ อธิบายไว้ว่า วีรรส รสกล้าหาญ หมายถึง อาการที่เข้มแข็ง แม้ศัตรูจะมากมายห้อมล้อมตัวก็มีได้ย่นระย่อ คงมีอาการอันสง่าเป็นที่ครั้นคร้ามของศัตรู และความมองอาจ คือ อาการที่ดำรงสติไว้มั่นคง ในเมื่ออย่างเข้าสู่มณฑลของศัตรู ไม่มีอาการหวาดหวั่นพรั่นพรึงบังเกิดขึ้น (อ่านรายละเอียดได้ในเรื่องเดิม หน้า ๒๔๙)

ชื่อตรงจรงรักไม่หักทวน	จนจนดับชีพสูญสลาย
ยังไม่แยกกันเห็นแก่กาย	หมายแต่สุขของสุดาดวงใจ
ตัวผู้ซึ่งเป็นผู้รักคนหนึ่ง	ไม่เท่าถึงเทียมเทียบเปรียบเขาได้
ข้าเป็นผู้ก่อเหตุเภทภัย	นึกขึ้นมาเมื่อไรไม่เป็นผล
คงจะพาจรตวิกล	สุดจะทนทรมาณสืบไป

คิดพลางหมกมุ่นทวนหัน	จวบบาเดาะมาพลันหาข้าไม่
แหงตลอดอกซ่ายทะเลใน	มอดม้วยบรรลัยเคียงกัน
	(หน้า ๑๑๓)

ความตายของชนาที่เกิเกิดขึ้นจากความกล้าหาญดังกล่าวทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจทำให้เกิดวิรรสเช่นเดียวกับความตายของนางลำหับ ภาพความตายที่ปรากฏในเรื่องเงาะป่าจึงเป็นภาพที่น่าโศกสลด เพราะความตายของตัวละครเอกทั้งสามเกิดจากพิษของความรักและการเข้าใจผิด ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจจากความรู้สึกเศร้าและสลดใจ แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดความรู้สึกตื่นตันและชื่นชมในความกล้าหาญของตัวละครทั้งสามด้วย

จบการตายของตัวละครเอกในเรื่องโคลงอมรา

ในเรื่องนี้นางอมราตรอมใจที่พระภิกษุหนุ่มรูปงามไม่ยอมสีกมาแต่งงานด้วย และเฝ้าแต่รำพึงรำพันด้วยความผิดหวัง จนสิ้นใจตายไปด้วยความตรอมตรม ภาพความตายของนางจึงปรากฏดังนี้

อมรานุชานาฏน้อง	นงคราญ
ทุกข์โศกแสงสั่นดาน	เร้งร้อน
ราคาจ่องตัวการ	สยบม่อย ไปแล
บ่อาจจักตั้งได้	ท้าวชมมรณา
	(โคลงบทที่ ๑๑๐)

ภาพการตายของนางอมราดังกล่าวก็บรรยายว่าความทุกข์อันใหญ่หลวงจากความเสียใจและราคา คือความหลงที่เกิดขึ้นในใจทำให้นางอมราสิ้นสติ (ราคาจ่องตัวการ สยบม่อย ไปแล) และในที่สุดก็สิ้นชีวิต "ท้าวชมมรณา" คือตายจากไป ในฉากนี้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงกฎนารสศีร์สแห่งความสงสาร โดยเฉพาะความ

สงสารที่เกิดจากการพรรณนาถึงความเศร้าโศกของนางอมราในลีลาของสัลลาปังคพิสัยในการบรรยายความเศร้าโศกเสียใจ

เมื่อพระภิกษุทราบเรื่องก็เกิดความทุกข์เพราะเข้าใจว่านางอมราตายเพราะตนไม่ยอมลี้ภัยไปแต่งงานกับนาง ประกอบกับภายหลังได้ไปขอผ้าสไบของนางที่ถวายพระรูปอื่นมา และเมื่อได้ดมดอกไม้ของนางอมราที่ติดผ้ามา “หอมกลิ่นรสรนึ่งให้ ชาวตต่องรทรวง” (โคลงบทที่ ๑๓๘) ก็เกิดระคะบันป่วนถึงนางเพิ่มมากขึ้น ทำให้ถึงกับร้องไห้ด้วยความทุกข์ระทมใจ “อกบันบัดวินบ้ำ รำว้องรทรวง” (โคลงบทที่ ๑๓๙) และในตอนหนึ่งองที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า พระภิกษุซึ่งตั้งมั่นจะเข้าสู่มรรคญาณมาโดยตลอดกลับมามหาวนคิดถึงนางอมราที่ตายเพราะความรัก กวีบรรยายอาการของพระภิกษุไว้ว่า “ระวูกร้อนใหม่ ดั่งนี้ฤสเบย” (โคลงบทที่ ๑๔๐) ความทุกข์จากความคิดคำนึงและความรู้สึกทางโลกที่เกิดขึ้นจากราคะดังกล่าว ทำให้ในที่สุดพระภิกษุถึงกับน้ำตาไหลอาบหน้า กอดผ้าสไบไว้กับอกด้วยความอาลัยในตัวนางอมรา และ “สยบท่าว” คือสิ้นสติล้มลง และ “ลวดเมี้ยนมรณา” คือสิ้นชีวิตไปในทันที แสดงให้เห็นว่า พระภิกษุหนุ่มนี้ก็คือปุถุชนธรรมดา สไบเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่านางอมราตายจากไปแล้วจริง ๆ พระภิกษุจึงเสียใจมากจนตายไป

ภิกษุขอตบได้	คลำทกข์
ละเลือนน้ำตาตก	อาบหน้า
เอาสไบหอบกับอก	สยบท่าว ไปแล
ชีเวตวางไว้เมี้ยน	ลวดเมี้ยนมรณา
	(โคลงบทที่ ๑๔๒)

จากการตายของนางอมราและพระภิกษุนี้แสดงให้เห็นภาพที่น่าสงสารของคนสองคน คนหนึ่งคือนางอมราผู้ที่หลงผิดและผิดหวังในความรักจนตายไป ในขณะที่อีกคนหนึ่งเป็นพระภิกษุที่ยังคงความเป็นมนุษย์และมีกิเลสจึงเสียใจจนกระทั่งตายตามนางอมราไป ผู้อ่านวรรณคดีเรื่องนี้จึงรู้สึกสะเทือนใจกับอำนาจของความรักที่ทำให้คนสองคนต้องถึงแก่ความตายไปอย่างไม่สมควร

จากการตายของตัวละครเอกเรื่องอลองเจ้าสามล่อ

ความตายของตัวละครเอกในเรื่องอลองเจ้าสามล่อนี้มีปรากฏ ๒ ลักษณะคือ นางอุเปียมฝ่ายหญิงตายเพราะความผิดหวังและการบอบช้ำทั้งทางร่างกายและจิตใจ ในขณะที่ตัวละครเอกฝ่ายชาย คือ สามล่อตายเพราะเอามืดแทงคอในลักษณะการฆ่าตัวตายภายหลังจากทราบข่าวที่นางอุเปียมตาย วรรณคดีเรื่องนี้เป็นเพียงเรื่องเดียวที่ไม่แสดงภาพความตายของตัวละครเอกอย่างชัดเจน กล่าวถึงเฉพาะเหตุการณ์ที่นางอุเปียม

คลอบุตรและคร่ำครวญจนกลับมาถึงบ้าน แล้วข้ามไปกล่าวถึงเศรษฐีพ่อแม่ของนางว่ามาพบศพอุเปียมและสามลอนนอนอยู่เคียงกัน อย่างไรก็ตามก็ได้มีการนำลักษณะการตายของทั้งสองมากล่าวถึงภายหลังอย่างรวบรัดในตอนทีพ่อแม่ของนางอุเปียมแจ้งข่าวให้พ่อแม่ของสามลอรบดังนี้

... ตทา ในกาลเมื่อนั้นเล่า ตนแห่งเจ้าเศรษฐี อันเป็นพ่อสาวศรีอุเปียมน้อย เจ้าก็มาเยดแต่งด้วยสาส์นคำ อันจักนำไปส่ง แผลรอดห้องเชียงทอง ท้อได้รู้ข่าวพระบัวซอน หน่อหล้า แก้วแว่นฟ้าสามล่อ เจ้าเศรษฐีก็มาผายมือแต่มีขีด ยังฝันลักอักษรสาส์น ว่าดูราเจ้าตนคานเศรษฐีพ่อเสี่ยวเจ้า อันว่าลูกหน่อหน้าสามล่อ ก็มาตายแหงคอกที่นี้ มารอดพี่เรือนเรา ตนพึงเพายอดหล้า ก็มาตายขอมนางเปียมฟ้าลูกหญิงเรา ในสาส์นเขาวาดังนี้แล้ว... (หน้า ๑๑๕)

จากสาส์นดังกล่าวนี้ ทำให้สามารถมองเห็นภาพที่นางอุเปียมและสามลอนนอนตายอยู่เคียงคู่กัน กวียังได้กล่าวซ้ำถึงเหตุการณ์นี้ซ้ำอีกครั้งตอนพ่อแม่ของสามล่อได้รับสาส์น ความว่า

... อสุรียา คันตะวันเสนตกต่ำ คนใช้ฟ้าไปถึง แผลทึงเรือนเศรษฐีเจ้า ทูตากล่าวไซ้สาส์น ว่าข้านำบรรณาการส่งข่าว แผลรอดท้าวตนพ่อเศรษฐี ทูตาดียอยื่น เจ้าเศรษฐีจึงไขทวย ว่าดูราเจ้าเศรษฐีเฮยพ่อเสี่ยวข้า อันว่าลูกหน่อหล้าสามล่อ ก็มาตายแหงคอกแท้เล่า ตายขอมนางหน่อหน้าลูกหญิงเรา คันว่าเจ้าเศรษฐีรู้ข่าวสาส์นแล้วเล่า ก็กล่าวตั้นแม่หน่อหน้าเศรษฐี ว่าลูกสายศรีหน่อหล้า แก้วแว่นฟ้าสามล่อ ตายขอมนางสอวแล้วแต่ สองเจ้าแผ่เมื่อมรณ์ ยามนั้นแม่เศรษฐีก็วอนครงจะใจ ลักอืดให้ในใจ... (หน้า ๑๑๗)

เมื่อตัวละครทั้งสองตายตามกันไปแล้วก็ได้เน้นย้ำให้เห็นภาพของความเสียใจของแม่เศรษฐีของสามล่อที่เมื่อรู้ข่าวก็ “วอนครงจะใจ ลักอืดให้ในใจ” เพราะความเสียใจที่ตนเองเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นางอุเปียมและลูกชายของตนคือสามล่อตายตามกันไป

ฉากการตายของตัวละครเอกในเรื่องชูลุนางอ้ว

ชูลุนางอ้วเป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่ตัวละครเอกทั้งสองนั้นกระทำอัตวินิบาตกรรมเพราะไม่สมหวังในความรัก โดยแยกออกเป็นสองลักษณะคือ ลักษณะแรกเป็นฉากการตายของนางอ้ว ซึ่งตัดสินใจที่จะผูกคอตาย เพื่อให้พ้นไปจากปัญหาความไม่สมหวังที่รุมเร้าเข้ามา ฉากการตายของนางอ้วอยู่ในช่วงกลางคืน เมื่อนางอ้วก็ตัดสินใจจะฆ่าตัวตาย นางได้เตรียมตัวโดยสั่งลาคนและสิ่งของต่าง ๆ ในบ้านเมืองที่นางได้พบ ได้ใช้ตั้ง-

แต่เกิดมา แล้วจึงเดินทางออกไปผูกคอตายที่ใต้ต้นจวงผี ข้อความที่น่าสนใจในตอนนี้ได้แก่ตอนนางอ้วสั่งลา ซึ่งมีความไพเราะและแสดงให้เห็นเจตนาที่นางต้องการจะฆ่าตัวตายอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น ความในตอน นางลาแอ่งน้ำที่เคยอาบ ลาแม่และขอให้แม่มีอายุยืนยาวไม่เจ็บไข้ ลาญาติพี่น้อง ลุงป้าหน้าอา และสุดท้ายคือ ครูบาอาจารย์ของนาง ดังนี้

ค้อมว่านางสั่งแล้ว	สัพพะสิ่งในโอง
ยอมมือทูล	ค้อยลาลงห้อง
นางก็ลงถึงห้อง	ปักตูทวารสวนอาจ
นางก็เอิ้น	เสียงน้อยส่งไป
ค้อยอยู่ดีเยออแอ่งน้ำ	กูหมั้นเคยทรง นั้นเอย
กูจักหนีไปตาย	อยู่ดีอย่าเศร้า
ค้อยอยู่ดีเยอแม่แจ่มเจ้า	คุณมากเหลือหลาย ข้าเอย
ลูกจักหนีไปตาย	อยู่ดีอย่าเศร้า
จงให้แม่ช้ายืนยาวหมั้น	พันปีช้อยชวบ
โผพยาร์ฮ้าย	ให้หนีวันหลักไกล แต่ถ้อน
ค้อยอยู่ดีเยอตายายพร้อม	ลุงอาป้าแม่ กูเอย
หลานจักเข้าป่าไม้	ตายแต่อยู่ดี แต่ถ้อน
ค้อยอยู่ดีเยอราชครูเจ้า	มหาเถรพระหนุ่มช้าน้อยเอย
ขอให้พระพี่น้อง	เฮียมฮู้พร้าเพ็ง แต่ถ้อน

(หน้า ๑๐๕)

การพรรณนาสิ่งความต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจด้วยความสงสารนางอ้ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกฐณารส (รสแห่งความสงสาร) เมื่อสั่งลาสิ่งต่าง ๆ แล้วนางอ้วจึงเดินเข้าไปในป่า โดยในตอนแรกจะไปผูกคอตายที่ใต้ต้นจวงหอม แต่จวงหอมไม่ยอมค้อมยอดให้นางผูกคอตาย นางจึงเดินทางต่อไปและไปพบต้นจวงผีซึ่งค้อมยอดลงมาให้นางผูกคอตายได้ตามประสงค์ ความตอนนางอ้วเดินไปถึงต้นจวงหอมดังนี้

นางบ่มีนานแท้	ไปเถิงเฮวฮีบ
ถึงที่ไม้	จวงตั้วยอดดียง
ที่นั่นมีพลานกว้าง	สวนเพียงเฮียงฮาบ
แคมฝั่งน้ำ	วังกว้างส่องใส

นางแพงน่าว
เทียบคู่พร้อม

มาลาเฮวฮีบ
ยอไห้วกล่าวกลอน
(หน้า ๑๑๑)

เมื่อกราบไหว้ต้นจวงผีแล้ว นางอ้วก็วิ่งวอนให้ต้นจวงช่วยพานางขึ้นไปสู่สวรรค์ “ขอให้ยอดอ่อนค้อม
เอาช้อยสู่สวรรค์” (หน้า ๑๑๑) ซึ่งเมื่อจวงผีได้ยินดังนั้นก็ค่อย ๆ ค้อมยอดลงมาให้นางอ้วผูกคอตาย ดังนี้

แต่นั้นจวงผีได้
ยอดอ่อนค้อม
นางจึงทวยมือเปื่อง

ยिनค่านางกล่าว
ลงให้แก่นาง
ไทมคำเคียนคาด
(หน้า ๑๑๒)

ก่อนที่นางอ้วจะผูกคอตาย นางได้อารานาศีลห้า เอาดวงจิตของนางจดจ่อคิดถึงชูลูและกล่าวลาตาย
ดังนี้

ศีลห้าตั้ง
นางจึงจับจ่องไว้
จาเสียงใส
ค้อยอยู่ดีเยอชูลูห้า
บีให้น้องตายจากเจ้า

นางน้อยพร้าเพ็ง
คิดฮอดชูลู
ส่งไปหาห้า
สายคอผัวมึง เขียมเอย
เด็ยวันนี้ให้เทียวมา แด่ถ้อน
(หน้า ๑๑๒)

เมื่อลี้ถึงชูลูแล้ว ยอดจวงผีจึงติดขึ้น นางอ้วก็สิ้นใจตายและไปรอชูลูอยู่ที่ทางไปสวรรค์ ดังนี้

ค้อมว่านางสั่งแล้ว
นางก็มรณาตาย
นางจึงเมื่อเทิงห้า
นั่งอยู่ถ้ำ
นางก็ค้อยคองถ้ำ
กิบเห็นแจ่มเจ้า

ปลายติดเมื่อเทิง
เมื่อตวันค้าย
ลिनคำลั้งเทือ
บาทห้าบไป ได้แล้ว
ชูลูมาฮอด
นางน้อยจ่มเลิง แท้แล้ว
(หน้า ๑๑๒)

ฉากการตายของนางอ้วเป็นฉากที่ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจต่อเนื่องจากการสั่งลาสิ่งต่าง ๆ ของนางอ้ว ไม่ว่าจะเป็นการสั่งลาสวนขวัญอุทยาน คนรู้จัก แม่ ญาติพี่น้อง ครูบาอาจารย์ ข้าวของเครื่องใช้ ช่างม้าทั้งหลายก่อนหน้านั้น และเมื่อคิดว่านางอ้วซึ่งเป็นธิดาของเจ้าเมืองต้องมาผูกคอตายอยู่ที่ยอดจวงผีเพียงลำพัง ก็ยิ่งทำให้เกิดความรู้สึกเศร้าโศกสงสาร และสลัดใจกับความตายของนางมากยิ่งขึ้นด้วย

ต่อมาเมื่อซูลูทราบข่าวนางอ้วผูกคอตายก็เสียใจมากและฆ่าตัวตายตามไป โดยความคิดของซูลูคือนางอ้วตายจากไปแล้ว ตนจะมีชีวิตอยู่โดยไม่มีนางได้อย่างไร ดังนี้

แต่นั้น ซูลูท้าว	ฟังพากย์นางเมือง
คิ่งในใจ	คู่ดวงคิ่งไว้
อันนั้นนางคราญขึ้น	เมื่อสวรรคตเสียจาก อวนหรือ
กุกกอดอยู่ได้	ไกลแก้วหอนชิเป็น นีเด
	(หน้า ๑๓๓)

เมื่อรู้ตัวว่าคงอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีนางอ้ว ซูลูก็เข้าไปในห้องบรรทมและเฝ้าแต่คิดถึงนางอ้วดังที่กวีบรรยายไว้ว่า ซูลูนั้น “นอนสะแคงคิด ปลื้มยามน้อย” (หน้า ๑๓๓) จากนั้น ซูลูจึงหยิบกระจกมาส่องก็เห็นแต่ภาพของนางอ้วที่อยู่เคียงข้างตน

คิดฮอดน้อง	บายแวนมาแยง
เห็นแต่เงาจอมแพง	อยู่เทียมบาท้าว
	(หน้า ๑๓๓)

ในตอนนี้เองที่กวีกล่าวว่า “ผีหุง” หรือผีตายโหง ซึ่งน่าจะหมายถึงวิญญาณของนางอ้ว ได้เข้ามาสิงใจซูลูให้ฆ่าตัวตายตามนางอ้วไปโดยการใช้มีดแทงคอ ดังนี้

แต่นั้น ผีหุงเข้า	สุญใจบาท้าว
เลยเนียดเนื้อ	บาท้าวสิ้นสาย
บาก็อดบ่ได้	บายมีดแทงคอ
	(หน้า ๑๓๓)

ภาพที่ชูลูนอนตายตาก้างมีเลือดท่วมกาย แสดงให้เห็นการตายอย่างกระหึ่ม และอาจสื่อแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า อากาการตายตาก้างหมายถึงชูลูตายโดยยังมีห่วงคือคิดถึงนางอ้วอยู่ตลอดเวลา ดังนี้

บาดราญตาย

เลือดฟุ้งกลัว

ที่ชะนอนตาก้าง

เต็มแผ่นเพียงชะนอน

(หน้า ๑๓๓)

ฉากการตายของชูลูเป็นฉากที่น่าสยดสยองกว่าฉากการตายของนางอ้ว ภาพที่ชูลู “บายมิดแทงคอ” เป็นภาพที่น่ากลัวแสดงถึงความรุนแรง และภาพชูลูที่ “ตายที่ชะนอนตาก้าง เลือดฟุ้งกลัว เต็มแผ่นเพียงชะนอน” ก็ยังเป็นภาพที่สร้างความสยดสยองอย่างชัดเจน

ฉากการตายของตัวละครเอกในเรื่อง ตำนานฟ้าแดดสงยาง

ฉากการตายของตัวละครเอกฝ่ายชายในเรื่องตำนานฟ้าแดดสงยางเกิดขึ้นในสงครามเพื่อชิงตัวนางฟ้าหยาดซึ่งเป็นธิดาของพระยาเมืองฟ้าแดด และกรรมที่ทำมาก็ทำให้พญาจันทะราชต้องถูกฟันขาดสะพายแล่งอยู่บนหลังช้าง เป็นที่น่าสลดใจยิ่งนัก ถึงแม้จะต่อสู้สุดความสามารถอย่างไร ดังนี้

เมื่อนั้น พายวันช้างพญาเมืองฟ้าแดด เสียงแผดร้องแมน้ำเลือดไหล พญาจันทรน้อยของเบื่องตีหัวฟ้าแดด หมวกแตกฟุ้งนายท้ายลวดสะเด็น เมื่อนั้น ชุนเส็งพร้อมอีสूरย์ชูช้อย เข้าช้อยเจ้าพญาฟ้าต่อจันทร ชนจอมเจ้าพญาจันทรต้นขนาด ช้างก็ตกหล่มพันบาท้าวลวดสะเจา สวมหัวช้างโฮมชนขัดท้อ ฟ้าแดดเจ้าอ้ง้าวผ่าเปลียง แต่นั้นเลือดหยาดย้อยช้างใหญ่สิงห์ทอง เขาก็โฮมพญาจันทรกึ่งลงคอช้าง.....

(หน้า ๖๕)

ความตายของพญาจันทะราชให้ภาพที่น่าสยดสยองและน่าหวาดกลัวมาก โดยเฉพาะตอนที่ “ฟ้าแดดเจ้าอ้ง้าวผ่าเปลียง แต่นั้นเลือดหยาดย้อยช้างใหญ่สิงห์ทอง” ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะการถูกฟันร่างขาดสะพายแล่ง มีเลือดไหลหยดย้อยอยู่บนหลังช้าง ดังนั้น นอกจากวีรกรรมหรือรศกล่าหาญที่เกิดจากการต่อสู้เต็ม

ความสามารถของพญาจันทะราช และกรุนารสที่เกิดขึ้นจากความสงสารพญาจันทะราช กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ที่มาตายในสงครามแย่งชิงผู้หญิงแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึง ภายานกรส* หรือรสแห่งความน่าสยดสยองด้วย

ในขณะที่พญาจันทะราชตัวละครเอกฝ่ายชายต้องตายในที่รบ นางฟ้าหยาดซึ่งเฝ้ารอผลการต่อสู้อย่างใจจดใจจ่อ เพราะเป็นห่วงทั้งพ่อและสามีของตนที่กำลังต่อสู้กันอยู่ ได้ข่าวว่าพญาจันทะราชสามีของตนถูกฟันเสียชีวิตบนหลังช้าง นางก็ไม่อาจคุมสติไว้ได้อีกต่อไป ในที่สุดนางก็เป็นลมสลบและขาดใจตายตามไปอีกคน ในที่สุด ดังนี้

บัดนี้ จักกล่าวถึงนางว่อน้อยฟ้าหยาดบุตรีก่อนแล้ว จอมแพงศรีเมืองหิวให้เห็นบิดาให้เอาเซียงโสมมัดผูก นางก็หิวทอดให้เป็นบัวบังละเมอ แสนจ๊กโทเรกันใจตายให้เสียสว่าง มีแต่ยั้ง ๆ ให้น้ำตายย่อยหลังไหล เข้าและน้ำไหลทางบ่มีกิน คิงโซเหลียงบ่เสวยยังเข้า คือตั้งเอาไฟไหม้สุ่มหัวใจลนจูด สลบท้าวล้มตายแล้วเล่าคิน หิวทอดกันเป็นยั้งมรณังแลนา แต่นั้น นางก็มรณังตายให้สว่างใจหิวให้...

(หน้า ๗๒)

ภาพการตายของนางฟ้าหยาดเป็นภาพที่น่าสงสารมาก กวีได้ถ่ายทอดออกมาอย่างชัดเจนในการใช้คำที่แสดงถึงความทุกข์ระทมใจของนางได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็น “น้ำตายย่อยหลังไหล” และ “คือตั้งเอาไฟไหม้สุ่มหัวใจลนจูด” จนกระทั่งในที่สุดก็ “สลบท้าวล้มตายแล้วเล่าคิน” คือ ลื่นสติแล้วตายไปเลยไม่ฟื้นขึ้นมาอีกแล้วในที่สุด

จากการตายของตัวละครเอกในเรื่อง ผาแดงนางไอ่

ภาพความตายของตัวละครเอกเริ่มเมื่อพวกนาคพากันมาล้อมเมือง ผาแดงพานางไอ่ขึ้นหลังม้าหนีแต่ไม่พ้นเพราะในที่สุดนางไอ่ก็ถูกพวกนาคเอาตัวไปได้ ดังนี้

จวนจตุฆาตฮ้าย	ชิมาม่ายมองเงิง
เพราะว่านาโคมุด	แล่นนำทางพื้น
พอเมื่อไปไกลได้	หลายดงโค้งลั่น

* คัมภีร์สุโฆธาลังการ อธิบายว่า ภายานกรส คือ รสที่นำสะพริงกล้วย หมายความว่า บทประพันธ์อันใดที่ก่อให้เกิดความกลัวแก่ผู้สดับบทประพันธ์นั้น เป็นภายานกรส (อ่านรายละเอียดได้ในเรื่องเดิม. หน้า ๒๕๘ - ๒๖๐)

นาคก็หางพาดเกี่ยว	เอาน้องจากบา
อันว่าผาแดงท้าว	สาวน่านี่น้ำ
บาก็กำแก่นแก้ว	กุมได้แต่แหวน
นาคก็เลยเอาน้อย	ลงดินดั้นลวง
นางก็ฮ้อยฮ้ำให้	คณิงท้าวท้าวทวง

(หน้า ๒๐๑)

ฝ่ายผาแดงที่แม่จะหนีรอดไปได้เพราะไม่ได้กินเนื้อกระรอก แต่เมื่อกลับไปถึงเมืองก็เฝ้าแต่คิดถึงนางไอ่ “เป็นที่ทุกขเวทนาไอ้ บาบ่าวคณิงนาง” และ “เพื่อว่าคิดฮอดน้อง นางไอ่ไลหนี” อยู่ตลอดเวลา คิดแค่นั้น นาคกังคี่ซิงเอานางไอ่ไปอยู่เมืองบาดาล “เหตุว่าภักคักวัด แกว่งนางลงน้ำ” และความคิดถึงนางไอ่ทำให้ผาแดง มีแต่ความทุกข์ระทมแทบเป็นบ้า “ชายซี้เป็นปวงบ้า ทาน้องชูวัน ไม่สามารถกินข้าวปลาได้ ดังนี้

ถึงยามแลงมาแล้ว	คอยทางเหลียวพ้อ
ชายซี้เป็นปวงบ้า	ทาน้องชูวัน
นับแต่ท้าวหอดกลั่น	คณิงไอนงว้ย
โภชนังละ	บ่เสวยยังเข้า

(หน้า ๒๐๖)

ผาแดงจึงเกิดความคิดที่จะตายตามนางไอ่ไป เพื่อที่จะไปชิงตัวนางไอ่กลับมาจากพวกนาค ดังนี้

ท้อจักเอาตนสู้	เส็งตายตามอ่อน
แม่นว่ามรณม์มิ่งเมี้ยน	ตายถึมบ่แหง
พี่จักแยงไปสู้	สงครามนำนาค
หากพีดับชาติเมี้ยน	ไปแล้วส่วนเสง
จนว่าเอานางได้	เป็นเมียซ้อนเสื่อ

(หน้า ๒๐๖)

กวีได้บรรยายให้เห็นภาพการตั้งจิตอธิษฐานอย่างแน่วแน่ของผาแดงก่อนตายดังนี้

สาธุเนอ อินทร์อยู่ฟ้า	จตุโลกเส็งเห็น
เป็นเพื่อนาโคเอา	ไอ่คำไกลซ้าง

ข้าจักตามไปม้าง	เอานางคืนฮ่วม
ขอให้ลูที่แม้ง	มาร้ายดั่งประสงค์
พอเมื่อบาบุญน้อย	วอนอินทร์องค์ประเสริฐ
	(หน้า ๒๐๗)

ในที่สุดวิญญาณของผาแดงก็ออกจากร่างที่ทุกข์ทรมานไปเหลือแต่ศพชากคพ ดังนี้

ท้าวก็ดับชีพเมี้ยน	ชีวม้วยมอดจม
อันว่าวิญญาณท้าว	หนีคิ่งละคาบ
เหลือแต่ศพชากท้าว	บ่มีอยู่ยงคีน
	(หน้า ๒๐๗)

หลังจากที่ผาแดงตายจากโลกมนุษย์ไปแล้ววิญญาณของผาแดงก็ไปเกิดเป็นหัวหน้าพวกผี และรวบรวมสมัครพรรคพวกไปรบกับพวกนาค ยังมีทันรู้ผลแพ้ชนะพระอินทร์ก็ลงมาห้ามสงครามครั้งนี้ อารมณ์สะเทือนใจที่เกิดขึ้นในความตายของผาแดงจึงเกิดจากภาพความตั้งมั่นของที่เกิดขึ้นในจิตของผาแดงก่อนจะตาย ว่าแม้ตายไปก็จะไปชิงตัวนางไ้กลับคืนมาจากพวกนาคให้ได้ด้วยความรักในตัวนางไ้เป็นที่สุดนั่นเอง

ฉากการตายของตัวละครเอกในเรื่อง พระรถเมรี

ความตอนที่นางเมรีตายนี้เริ่มตั้งแต่ตอนที่พระรถเสนอมอมเหล่านางแล้วขโมยเอากำพด ห้อยาและดวงตาของนางสิบสองหนีกลับเมืองไพสาลี เมื่อทหารยักษ์และนางเมรีตามมา ก็ไปรยยาวิเศษเป็นไฟ ป่า และทะเลขวางไว้ นางเมรีจึงตามมาได้แค่ฝั่งทะเลเท่านั้น พระรถกลับไปรักษาตาแม่และป้าจนหาย ได้ต่อสู้กับนางสนทรา ซ่านางสนทราตาย และเดินทางกลับมาหานางเมรีที่ฝั่งทะเล แต่เมื่อนางเมรีรู้ว่าแม่ถูกพระรถฆ่าตายก็เสียใจมาก ความเสียใจนี้ทำให้นางไม่สามารถจะไปอยู่กับพระรถที่เมืองไพสาลีได้เพราะรู้สึกอายในการกระทำของพระรถที่เข้าทำนองลูกเขยฆ่าแม่ยายดังกล่าว ความเสียใจนี้ทำให้นางถึงแก่ความตายในที่สุด เริ่มต้นจากการที่นางเมรีนั้นเฝ้าแต่ร้องไห้คร่ำครวญด้วยความเสียใจจนไม่มีเสียง ดังนี้

รำไห้จนไม่ยินเสียง	โหยหายน่ำยเบียง
พักตร์เฉวียงดูพระภัสดา	
	(หน้า ๒๑๔)

กวียังได้บรรยายถึงความอาลัยรักของนางเมรีที่มีต่อพระรถเสนในคำกล่าวลาตายของนางเมรีต่อไปนี้

ท้าวพ่อเมียขอสมา	ผิดพลั้งหลังหน้า
เมตตาเมียขออภัย	
เจรจาเกินข้างอย่างใด	อย่าคุมโทษภัย
แก่ข้าผู้เป็นบริจา	
วันนี้เมรีจะขอลา	เมียจักจะไปถ้ำ
อยู่ที่ปากฟ้าเมืองบน	
ถ้าเมียเป็นมนุษย์คน	จะตามไปจน
จวนด้วยเมียรักเกิดหนา	

(หน้า ๒๑๔ - ๒๑๕)

ในที่สุดนางเมรีก็ตายจากไป กวีได้บรรยายถึงลักษณะการตายไว้โดยแสดงให้เห็นอาการก่อนตายของนางอมราคือ ลมตีขึ้น โดยมีพระรถเสนคอยบอกให้ห้องอะระหังอยู่ข้าง ๆ ในขณะที่ตัวนางเมรีเองนั้น ก็ยังห่วงพระรถ และรำสัจจนกระทั่งขาดใจตาย ดังนี้

ลมใหญ่ตีไขว้ขึ้นมา	ท้าวบอกมรคา
ในทางพระอะระหัง	
กล้ายังพะว้าพะวัง	ท้วงหน้าท้วงหลัง
รำสัจจนจิตสิ้นลม	

(หน้า ๒๑๕)

อารมณ์สะเทือนใจที่เกิดขึ้นจากจากการตายจากนั้นก็คือ การที่นางเมรีต้องตายเพราะความผิดหวังด้วยความรักที่มีต่อมารดาทำให้ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ต่อไปกับผู้ซึ่งมารดาของตนได้ ถึงแม้มารดาของตนจะเป็นคนไม่ดีนางเมรีก็ยึดเอาความกตัญญูเป็นที่ตั้ง กวีได้บรรยายให้เห็นถึงความน่าสงสารของนางเมรีที่ต้องมารับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่ตนไม่ได้ผิดอะไร และก็แทบจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องความแค้นแต่หนหลังของมารดาของตนกับมารดาของพระรถเสนเลยแม้แต่น้อย ลักษณะการบรรยายภาพความตายของนางเมรีจึงทำให้เกิดกรณารสที่ค่อนข้างแก่ผู้เข้ามาอ่านวรรณคดีเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจน

ฉากการตายที่ยกมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นถึงการที่กวีบรรยายลักษณะการตายของตัวละครเอก ซึ่งการบรรยายฉากโดยใช้คำที่ทำให้ผู้อ่านวรรณคดีมองเห็นภาพอย่างชัดเจนดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่จะสร้างและ

เราให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจจากภาพของความตายที่ปรากฏ รวมถึงลีลา ท่วงทำนอง และรสของวรรณคดีที่เกิดขึ้นจากการสร้างอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่านของผู้แต่ง ยิ่งเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้วรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกกลุ่มนี้เป็นที่น่าประทับใจของผู้อ่านมากขึ้นไปอีก

๔.๓ เปรียบเทียบลักษณะการสร้างอารมณ์สะท้อนใจในวรรณคดีไทยทั่วไปและวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก

จากการศึกษาพบว่าในวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกที่นำมาศึกษา จะมีการคร่ำครวญของตัวละครที่ตายและตัวละครเอกที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง กล่าวคือ ในส่วนของตัวละครเอกที่ตายนั้น จะมีการคร่ำครวญในหลาย ๆ ลักษณะ ได้แก่ การกล่าวถึงความทุกข์และความผิดหวังที่เกิดขึ้นในชีวิตจนทำให้ต้องตาย ลักษณะนี้มักเกิดขึ้นกับตัวละครเอกที่รู้ตัวอย่างแน่ชัดว่ากำลังจะตาย เช่น นางวันทอง หรือในตัวละครที่ทุกข์โศกจนไม่สามารถมีชีวิตต่อไปได้ เช่น นางอมรา และนางเมรี เป็นต้น ตัวละครจะเล่าทำความเข้าใจถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ตนได้ประสบมา ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตายของตนที่กำลังจะเกิดขึ้น ทำให้เกิดความเศร้าโศกสะท้อนใจในหมู่ผู้คนที่ร่วมรับรู้การตายของตัวละครที่กำลังจะเกิดเป็นอันมาก ลักษณะนี้พบในวรรณคดีนิราศด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ในวรรณคดีนิราศมักกล่าวย้อนไปถึงความสุขแต่หนหลังครั้งได้อยู่ร่วมกับนางอันเป็นที่รัก ว่าเคยมีความสุขอย่างไรบ้าง และผู้แต่งรู้สึกเศร้าโศกอาลัยเพียงใดเมื่อต้องจากนางมา อย่างไรก็ตาม มีความหวังว่าจะได้พบกันอีกครั้ง แต่ในวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกนั้น ตัวละครเอกหมดหวังที่จะได้พบกันอีกอย่างแน่นอนเนื่องจากความตายที่กำลังจะเกิดขึ้นนั่นเอง อีกประการหนึ่งจะเห็นได้ว่า ลักษณะการคร่ำครวญของผู้แต่งนิราศ จะเป็นการคร่ำครวญกับตัวเองค่อนข้างมากและคร่ำครวญถึงแต่นางอันเป็นที่รักเท่านั้น ในขณะที่ในวรรณคดีกลุ่มที่ศึกษานั้น เมื่อตัวละครจะต้องตายจากไป จะมีการคร่ำครวญถึงบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องของตน เช่น ลูก สามี หรือพ่อแม่ และรวมทั้งตัวละครเอกที่เป็นคู่ของตนด้วย จึงสามารถสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้ผู้อ่านมีความรู้สึกร่วมได้เป็นอย่างมากทีเดียว

ลักษณะการคร่ำครวญของตัวละครเอกที่พบในกลุ่มวรรณคดีที่นำมาศึกษาอีกสองลักษณะ ได้แก่ การคร่ำครวญเพราะความกลัวและไม่อยากตายและการคร่ำครวญเนื่องจากการไม่สามารถปกป้องชีวิตของผู้เป็นที่รักได้ซึ่งทำให้ตัวละครเอกตัดสินใจที่จะฆ่าตัวตายตามผู้เป็นที่รักไป ลักษณะนี้มักไม่พบในวรรณคดีไทยโดยทั่วไป แม้ในเรื่องจะปรากฏว่าตัวละครต้องตายไปจริง ๆ เช่น ในเรื่องลักษณวงศ์หรือคาวี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้แต่งกำหนดไว้แล้วว่าต่อไปตัวละครเหล่านี้จะต้องฟื้นชีวิตขึ้นมาอีก จึงไม่ได้กล่าวถึงความกลัวของตัวละครเอกในลักษณะนี้ ในขณะที่ในกลุ่มวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกนั้น ตัวละครอย่างนางไอ่รู้ตัวว่าต้องตายเพราะพวกนาคจะเอาชีวิตนางอย่างแน่นอน จึงแสดงอาการร้องขอความช่วยเหลือจากผาแดงผู้

เป็นสามมี ลักษณะนี้เป็นลักษณะที่ค่อนข้างสมจริงของมนุษย์ที่ทราบว่าคุณตายมารออยู่เบื้องหน้า ในขณะที่เดียวกันเมื่อตัวละครผู้เป็นที่รักตายจากไป ตัวละครเอกที่เหลืออยู่ก็ยอมคร่ำครวญเนื่องจากตนเองไม่สามารถจะปกป้องคนรักของตนเอาไว้ได้ จึงตัดสินใจที่จะฆ่าตัวตายตามผู้เป็นที่รักไปนั่นเอง

นอกจากการคร่ำครวญของตัวละครเอกที่ต้องตายแล้วปรากฏว่าในวรรณคดีกลุ่มที่นำมาศึกษายังพบ การคร่ำครวญของตัวละครที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การคร่ำครวญถึงความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อตัวละครที่ตายไป และการแสดงความรับผิดชอบของตัวละครที่เกี่ยวข้องได้แก่ ตัวละครที่เป็นสามมี พ่อแม่ หรือบุตร เป็นต้น ลักษณะการคร่ำครวญถึงความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อตัวละครเอกที่ตายไปพบในวรรณคดีที่ปรากฏว่าตัวละครเอกต้องตายหรือถูกเข้าใจว่าตายไปอยู่บ้าง เช่น ในเรื่อง คาวี ผู้คร่ำครวญก็ได้แก่ นางจันทร์สุดาผู้เป็นมเหสี หรือในมหาเวสสันดรชาดก ผู้ที่คร่ำครวญก็ได้แก่ พระเวสสันดร ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าการตายของตัวละครเอกเหล่านี้เป็นที่รับรู้ของคนเพียงไม่กี่คน จึงไม่มีการคร่ำครวญของตัวละครอื่นมากมายเช่นเดียวกับในกลุ่มวรรณคดีที่นำมาศึกษา อย่างไรก็ตาม ในกรณีการตายของนางทิพย์เกสรซึ่งถูกล้างให้ประหารชีวิตเช่นเดียวกับนางวันทองก็ไม่ปรากฏการคร่ำครวญของคนอื่น ๆ นอกจากพระลักษณะวงศ์และม้าวีเศษด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจจะเป็นเพราะตามเนื้อเรื่องไม่ได้กล่าวถึงญาติวงศ์และคนรู้จักมักคุ้นของนางทิพย์เกสรไว้มากมายเท่านางวันทองก็เป็นได้ นอกจากนี้เมื่อเกิดการตายของตัวละครเอกขึ้น ในวรรณคดีโดยทั่วไปก็มักจะไปเน้นการกล่าวถึงพิธีกรรม การทำศพของตัวละครเอกนั้น ดังที่ปรากฏในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี และ รามเกียรติ์ตอนนางลอย ดังที่ได้ยกมากล่าวข้างต้นแล้ว อารมณ์สะเทือนใจที่เกิดขึ้นจึงไปเกิดเนื่องจากการสร้างภาพความอนาถาของความตายของตัวละครเอกมากกว่าภาพความเศร้าโศกเสียใจของตัวละครที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนที่มีความคล้ายคลึงกันบ้างได้แก่ การแสดงความรับผิดชอบของตัวละครที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ เมื่อเกิดการตายของตัวละครเอกขึ้น ตัวละครที่เกี่ยวข้องมักแสดงความรับผิดชอบในความตายของตัวละครเอกนั้น ซึ่งโดยมากมักได้แก่การกล่าวโทษตัวเองว่าเป็นสาเหตุ ลักษณะนี้พบในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ผาแดงนางไอ่ โคลงอมรา และเงาะป่า และพบเช่นเดียวกันในเรื่องคาวี ซึ่งนางจันทร์สุดากล่าวโทษว่า เป็นเพราะตนเองไปเชื่อคำพูดของนางเฒ่าทัตประสาธ ทำให้คาวีต้องตายอย่างเห็น การแสดงความรับผิดชอบอีกประการได้แก่ การกล่าวโทษผู้อื่นว่าทำให้ตัวละครเอกต้องตาย เช่น เมื่อเห็นศพนางสีดา ที่นางเบญยกายแปลงตัวลอยน้ำมา พระรามก็กล่าวโทษว่าเป็นเพราะการที่หนุมานไปอาละวาดเผาเมืองลงกา ทำให้ทศกัณฐ์เคঁและฆ่านางสีดาเสีย ลักษณะนี้ตรงกับการที่นางศรีประจันกล่าวโทษว่า ขุนช้าง ขุนแผน และพระไวย เป็นผู้ที่ทำให้นางวันทองต้องถูกประหารชีวิตดังได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง แต่อย่างไรก็ดี จะพบว่า การแสดงความรับผิดชอบ และการกล่าวโทษผู้อื่นที่ได้กล่าวแล้วนี้ จะไม่ปรากฏชัดเจนในวรรณคดีทั่วไปดังเช่นที่ปรากฏในวรรณคดีกลุ่มที่นำมาศึกษา ซึ่งอาจเป็นเพราะการ"ตายไม่จริง" ของตัวละครเอกในวรรณคดีทั่ว ๆ ไป ซึ่งไม่อาจสร้างอารมณ์สะเทือนใจได้มากเท่าในวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกจริง ๆ นอกจากนี้ในส่วนของผลที่ตามมา

จากความตายของตัวละครเอก จะเห็นได้ว่าในวรรณคดีกลุ่มที่นำมาศึกษานั้น การตายของตัวละครเอกมักแสดงให้เห็นถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ดีที่จะตามมา เช่น ในเรื่องลิลิตพระลอ ขุนช้างขุนแผน และชูลุนางอั้ว ความตายของตัวละครเอก ทำให้ตัวละครอื่น ๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่ หันหน้าเข้ามามีไมตรีต่อกัน หรือทำให้ตัวละครอื่น ๆ หันมาสนใจเรื่องบาปบุญคุณโทษและตั้งใจรักษาศีลภาวนา เช่น เรื่อง อล่องเจ้าสามล่อ เป็นต้น และในส่วนตัวละครเอกเองนั้น เมื่อตายไปก็มักได้ไปพบและอยู่ร่วมกันบนสวรรค์

ในด้านฉากการตายของตัวละครเอก จะพบว่าในวรรณคดีซึ่งปรากฏว่ามีตัวละครถูกเข้าใจว่าตาย จะไม่กล่าวถึงฉากการตายของตัวละครเอกเอาไว้อย่างชัดเจน โดยจะกล่าวถึงอย่างรวบรัดและไม่แสดงให้เห็นถึงอารมณ์ของตัวละครเอกที่ตายไปเอาไว้มากนัก หรือหากมีก็มีเพียงสั้น ๆ ไม่ก็คำกลอนเท่านั้น ดังเช่นเรื่องคารวิหรือในเรื่องลักษณวงศ์ ซึ่งแม้ตัวนางเอกจะต้องถูกประหารชีวิตก็ไม่พบการบรรยายฉากการประหารชีวิตไว้อย่างชัดเจน กล่าวถึงเพียงว่านางทิพย์เกษรถูกเพชรฆาตตัดหัวไปแล้วเท่านั้น ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ก็เช่นกัน จะมีการกล่าวถึงเพียงว่า ตัวละครเอกสลบหรือสิ้นสติไปไม่มีการบรรยายรายละเอียด

จากที่กล่าวมาแล้วจึงสรุปได้ว่า การสร้างอารมณ์สะท้อนใจในกลุ่มวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก มีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันอยู่บ้าง เป็นที่น่าสังเกตว่าเนื่องจากกลุ่มวรรณคดีที่นำมาศึกษาดังกล่าว มีการเน้นที่การตายของตัวละครเอกอย่างที่ไม่ฟื้นชีวิตขึ้นมามีบทบาทอีกต่อไปซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่านได้เป็นอันมาก